

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATS

- Amanuensen fil. kand. *Olov Isaksson*, Luleå:
Ett västerbottniskt byarkiv 65
Ein Dorfarchiv in Nordschweden 76

STRÖDDA MEDDELANDE OCH AKTSTYCKEN

- Professor *Gustav Ränk*, Stockholm: Ingerman-
ländska rior 77
Getreidedarren 1684 in Ingermanland 81

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: Ett sekels
ideologi i tyskspråkig folklivsforskning .. 82
Hilbert Andersson: Parzellierung und Ge-
mengelage. Anmäld av lektorn docent *Helge*
Stålberg, Kalmar 89
Ilmar Talve: Bastu och torkhus i Nordeuropa.
Anmäld av professor *John Granlund*, Stock-
holm 90

- Paul Geiger* och *Richard Weiss*: Atlas der
schweizerischen Volkskunde I: 1—5, II: 1—5.
Richard Weiss: Einführung. Anmälda av
Sigfrid Svensson 92
Ernst Fischer: Linvävarämbetet i Malmö och
det skånska linneväveriet. Anmäld av fil. dr
Ingegerd Henschen, Stockholm 93

KORTA BOKNOTISER

- Carl August Ehrensvärd*: Fem dagars resa i
Skåne 94
Lauritz Bødker: Danske folkesagn 95
Harald Hvarfner: Museer och arkiv 95
Dædalus 1959 95
Mats Rehnberg: På Öland 95
Stockholms stads tänkeböcker från år 1592.
Del V 96
Albert Sandklef: 1500-talets halländska ting-
böcker 96
Hilding Hjelmberg: Stora Malma sockenstäm-
moprotokoll 96

RIG · ÅRGÅNG 43 · HÄFTE

3

1960

Föreningen för svensk kulturhistoria

Ordförande: Presidenten i Svea Hovrätt *Herman Zetterberg*

Sekreterare: Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

REDAKTION:

Nordiska museets styresman professor *Gösta Berg*

Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folklivsarkivet, Lund. Telefon 115 28

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm NO. Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 10 kr

Postgiro 193958

Rig utgår även till medlemmarna av Sällskapet Folkkultur, Finnigatan 8, Lund

Årsavgift 10 kr. Sällskapets postgironummer 177569

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Ett västerbottniskt byarkiv

Byordningar och bystämmoprotokoll från Sörmjöle

Av *Olov Isaksson*

Det kungliga brevet av den 20 februari 1742 angående landskulturens upphjälpande fick betydelse också för Västerbotten¹ och dess jordbruk. Redan några månader efter dess utfärdande tillsattes genom den driftige och av jordbrukets förkovran intresserade landshövdingen Gabriel Gyllengrips försorg ett stort antal lantushållare i de västerbottniska jordbruksbygderna. Varje hushållare skulle i medeltal hålla uppsikt över tre byar. I allvarliga ordalag uppmanades de och allmogen i övrigt att beflita sig om ett bättre och mer rationellt skött jordbruk. Alla önskade eller utförda förbättringar skulle rapporteras direkt till landshövdingen. Gyllengrip framhöll även hur nödvändigt det var att åldermän tillsattes i de olika byarna. Däremot sägs denna gång föga om nyttan av byordningar.²

Men några år senare, 1751, antogs på tingen i de västerbottniska tingslagen ett stort antal byordningar. Tillkomsten av dem kan sättas i samband med att lands-

hövding Gyllengrip på sommaren 1750 åter trädde i tjänst efter att ha varit sjukledig ända sedan år 1743. Av de omkring 150 som stadfästes har ett trettio-tal bevarats, många av dem i de i Västerbotten ofta synnerligen rika byarkiven. Ett sådant rikt arkiv har bl. a. byn Sörmjöle i Hörnefors socken.

Byns äldsta handlingar daterar sig till 1600-talet, en aktningsvärd ålder för att finnas i ett byarkiv men ingalunda unik för Västerbotten. Det finns byar som i sin ägo har dokument från tidigt 1500-tal. Sörmjöles handlingar från 1600-talet är dock fåtaliga, medan de under följande århundrade kraftigt ökar i antal. Från 1800-talet finns slutligen ett stort antal dokument av varierande beskaffenhet, bl. a. en samling intressanta bystämmo-protokoll. Vi skall här i första hand endast upehålla oss vid de av byns handlingar, som på olika sätt reglerande ingriper i byns liv, framför allt vid dess tre byordningar, daterade 1751, 1800 och 1861, samt vid de många tilläggsbestämmelser och bystämmobeslut som utgör ett betydelsefullt komplement till dem.

Byordningarna

Sörmjöles äldsta byordning stadfästes av häradsrätten den 27 mars 1751. Den

¹ Med Västerbotten avses i det följande både detta län och Norrbottens län, som år 1810 urskildes ur moderlänet. Vid behandlingen av förhållanden efter detta år har nuvarande terminologi använts.

² Från år 1742 finns dock två byordningar bevarade. De har dock föga gemensamt med normalbyordningen. Av äldre byordningar är ett tiotal kända, därav två från 1600-talet.

har stora likheter med övriga västerbottniska från detta år, men har dock en lokal karaktär bl. a. i så måtto att namn på geografiska lokaliteter inom byn ofta anges. Det talas t. ex. om "dikningen öfwer om östra åkern ifrån gästgifwarens Sædesgiärda ända fram till soldate torpet ute på åkern". Här skall inga försök göras att utreda de skillnader som finns mellan den och övriga samtida från länet. Rent allmänt kan dock sägas, att varje socken i Västerbotten har en egen version av den normalbyordning, som måste ha utgått från landshövdingeämbetet och som i sin tur är en omarbetning av det statliga förslaget. Inom en och samma socken är olikheterna mellan byordningarna ofta inte så stora. Av intresse är däremot en jämförelse mellan 1751 års byordning från Sörmjöle och den nio år äldre mönsterbyordningen.

Den västerbottniska byordningen är ingen slavisk kopia av det statliga projektet. Några paragrafer är dock exakt de samma som i mönsterbyordningen och i flera fall återfinns hela meningar eller uttryck i oförändrat skick. Paragraferna har omstuvats eller givits nya formuleringar. Två kan ha slagits samman till en, eller en har delats upp i två. Vissa paragrafer har fått en ny ordningsföljd eller helt uteslutits, andra har nyskrivits. Ingen paragraf i 1751 års byordning kan anses ha ett för orten främmande innehåll. Endast några rent sakliga olikheter mellan normalbyordningen och den från Sörmjöle skall behandlas här.

I flera fall har bestämmelserna i Sörmjöle fått utförligare utformning än i projektet. Detta gäller t.ex. om dikningen. Något av den ofta påtalade misstänksamheten hos allmogen mot nydikningar kan inte märkas här. Uttryckligen anges vilka

områden som skall bli föremål för dikning inom utsatt tid. Böter stadgas för den som underlåter att fullgöra sin skyldighet.

Åkrars och ängars bättre vård leder i projektets anda till bestämmelser om röjning och bortrensning av buskar och skog. Men för att åkern genom "den kalla dimban, kiöld eller andra tillfälligheter" ej skall lida skada förbjudes byamännen strängeligen "att hugga något friskt träd eller barka någon grahn på hela Wästra sidan om åkern emellan åkerhagen och den så kallade Ryckmyren".

Det var inte endast dimma och köld som hotade ängarna och de magra åker tegarna. Större var den fara som de under sommarhalvåret kringströvande kreaturen utgjorde. Vallhjonets förnämsta plikt förklarar sålunda vara att "akta Boskapen ifrån Bysens åker och äng så att de dit ej inkommer". Ängsvaktarinstitutionen är alltså här tydligt uttalad även om själva termen saknas. I senare bestämmelser återfinns den däremot, som vi kommer att se, ett flertal gånger.

Omsorgen om sådd och skörd är i denna liksom i övriga byordningar en av de viktigaste frågorna och yttrar sig i ett stort antal direktiv. Det framhålls t. ex. att det efter "gammal plägsed i Byn skall åligga Grannarna" att rensa utsädet ifrån havre "på det åkrarne så wida möjligt är måge kunna hållas rena". Bestämelsen ger oss en antydning om att vissa moment i byns liv och arbete även innan 1751 reglerats genom muntliga eller skriftliga överenskommelser. Att äldre skriftliga föreningar verkligen förekommit visas tydligt i den paragraf som stadgar dag för slätterns begynnande. Det konstateras helt kortfattat att den "för-

ening som Byamännen emellan förr skiedd är, må tiena till rättesnöre”.

§ 32 i Sörmjölle byordning saknar helt motsvarigheter i projektet. För att inte gödselns kvalitet skall försämrans genom regn och solsken åtar sig byamännen att inom ett års förlopp ha försett sina ”Kogödnings kasor med hyfd och tak”. För den som bryter mot denna överenskommelse stadgas ett så högt vite som en daler silvermynt.

Bestämmelsen är viktig och bör på längre sikt ha möjliggjort en ökad avkastning av den odlade jorden. Känt är att stor brist på gödsel rådde under 1700-talet, vilket bl. a. ledde till experiment med konstgödningsmedel. Rimligen bör detta problem ha varit särskilt stort i Västerbotten, där kreaturen under betesgången enbart var hänvisade till vad skogsmarken hade att erbjuda. Det är anmärkningsvärt att 1742 års normalbyordning ej yttrar sig i denna fråga.

Mönsterbyordningen ingriper ingenstädes reglerande i byamännens sedliga liv, säkerligen emedan detta ansågs åvila kyrkan ensam. I flera byordningar från Västerbotten bl. a. i Sörmjölle från 1751 återfinns däremot sådana bestämmelser. De gäller främst söndagens hållande i helgd. Äldermannen åläggs att övervaka att inga ej absolut nödvändiga arbeten utförs under helgdagar liksom att ”spel och otidigt väsende” ej förekommer. Några böter anges dock ej för den som bryter häremot. Dessa stadganden utökas i den byordning som antages för Sörmjölle den 16 oktober 1800. I dess tredje paragraf vänder man sig särskilt mot de byamän som under helgdagar låter barn och tjänstefolk ”öfwa kortspel eller andra fåfängligheter”. För att sådant i tid skall kunna förhindras ”böra alla Föräldrar hålla sina

barn hemma alla både Sön och Högtidsdagar”. Vad tjänstefolket angår ”måge de sedan de derom påminte äro, själfwa tillse huru de sådant inför Gud och människor en gång förswara kunna”. Det stadgas vidare att gudstjänster skall hållas i byn alla sön- och helgdagar. Skyldigheten att hålla gudstjänstlokal går i tur efter hemmansnummer. Samtliga invånare åläggs att inställa sig, i annat fall utdöms första gången 12 skillingars böter, andra gången dubbelt. Det som åsyftas är de i Västerbotten förekommande s. k. byabönerna.

I slutet av 1751 års byordning anges att de böter som utdöms enligt den skall lika delas mellan äldermannen, byns fattiga och byakassan. I motsats till i många andra västerbottniska byordningar men i enlighet med 1742 års projekt tillerkänns alltså ej angivaren någon del av böterna.

1751 års byordning från Sörmjölle kan karakteriseras som en komprimerad version av mönsterbyordningen, lämpad efter ortens förhållanden och försedd med ett mindre antal från denna avvikande tilläggsbestämmelser.

Redan år 1783 är tydligen 1751 års byordning i vissa frågor inte helt tillfredsställande varför den utvidgas. De tillägg som görs är i flera fall av mindre intresse och belyser ej på nytt sätt någon sektor i byns liv och organisation. Som exempel på sådana tilläggsbestämmelser kan anföras den paragraf, som påbjuder att alla risbuskar som är sex kvarter höga eller mer skall avlägsnas från åker och äng. I flera fall rör tilläggen endast en höjning av utsatta viten. Av större intresse och belysande för de mer fasta former som byorganisationen börjat anta är de bestämmelser som tillkommer om tillsättande av älderman samt om dennes skyldig-

heter. Det förklaras här, att åldermannen, i den händelse han ej fullgör sina skyldigheter enligt byordningen eller i annat "som nödigt pröfwat hwad till samfält nytta af en eller annan byaman kan honom påminnas", skall ådömas böter från en till tio daler silvermynt. Bötesbeloppet är högt jämfört med övriga som utdöms enligt byordningen. Om den granne vars plikt det, efter hemmansnummer, är att vid årsskiftet tillträda befattningen som ålderman av olika anledningar ej kan anses lämplig, skall, sägs det i fortsättningen, annan lejas i stället för honom. Det anges dock ej om bylaget eller den vars skyldighet det var att fungera som ålderman skall svara för kostnaden. Det senare är fallet i ett tillägg till 1800 års byordning daterat 1812. Bestämmelserna får här ytterligare skärpning. Om han vägrar att för sig leja ålderman skall byamännen genom omröstning utse sådan. Denne skall erhålla ersättning för sitt arbete av den i turordning stående, vägras detta skall pant tagas av honom och försäljas i bystämman. Tre riksdaler av försäljningssumman tilldelas den tillsatte åldermannen medan resten återgår till pantens ursprunglige ägare.

Den turgång som åldermannabefattningen är förenad med måste dock ej enligt tilläggsbestämmelserna av år 1783 ovillkorligen följas. Om åldermannen äger byns förtroende har han rätt, om han så önskar, att kvarstå i tjänsten. Någon maximitid för hans förordnande anges ej. Senare exempel visar att åldermännen i de västerbottniska byarna i många fall innehåft tjänsten i flera decennier, i andra byar har den däremot varje nyår beklätts av ny innehavare. Vid sin avgång ur tjänsten skall åldermannen, enligt 1783 års tillägg, till sin efterträ-

dare överlämna byns samtliga handlingar och kartor. En förteckning över byn tillhöriga dokument skall kontinuerligt föras.

Skogens bättre vård ligger 1783 års bylagstiftare varmt om hjärtat. Man propagerar för risgranars och vindfällens nyttjande till bränsle, till sparsamhet vid användandet av ung skog till takved och hägnader. Man påtalar t. o. m. att de många små höladorna drar onödigt timmer samtidigt som de upptar en betydande del av den värdefulla ängsmarken.

Knappt 50 år efter det att den första byordningen antagits i Sörmjölle ansåg byamännen den föråldrad och den 16 oktober 1800 stadfäste häradsrätten en ny sådan innehållande 28 paragrafer. Byordningen har härigenom fått en modernare karaktär. De paragrafer som behållits har omarbetats och getts en ny språklig dräkt. I likhet med sin föregångare fäster också denna särskilt stor vikt vid dikens upptagande, sådd och skörd, betesgång, åkrars och ängars fredande, hagars uppsättande och underhåll osv.

De bestämmelser rörande olämplig ålderman som anförs i 1783 års tillägg har i 1800 års byordning helt försvunnit. Som vi sett återkommer de dock i ett senare tillägg daterat 1812, där de, som nämnts, fått en ännu fastare utformning. 1800 års byordning uppehåller sig dock utförligt vid åldermannens skyldigheter. Till dessa hör bl. a. att hålla syn över gärdesgårdar och diken. Han skall tillsammans med byamännen överenskomma om dag för boskapens insläppande i samfälda ängar sedan de avbärgats, kontrollera att inga "okynnesfä", dvs. ej inhägnade kreatur, finns inom byn, utkräva böter tillsammans med bisittarna osv. Åldermannen är

vidare skyldig att handha byns kassa och handlingar. Dessa skall förvaras i en med två lås försedd kista, till vilken endast de båda bisittarna har nyckel. Kistan kan alltså endast öppnas i närvaro av byalagets samtliga funktionärer. Handlingar får ej utlånas utan hela byalagets hörande, i annat fall utdöms en riksdalers böter. Orsaken till den ovanligt rika förekomsten av handlingar i Sörmjölle bykista kan troligen sökas i dessa för sin tid framsynpta bestämmelser.

Självfallet hade också byns handlingar ett stort ekonomiskt värde då de vid tvister med andra byar om mark eller fiskevatten kunde uppvisas för rätten och anföras som bevis på tidigare domfäst äganderätt. Under senare tider har avsaknaden av dylika lagfarter och rättsutslag i flera fall lett till att byar ej utan dyrbara undersökningar i domböcker kunnat hävda sina rättigheter gentemot kronan eller enskilda. I några byar i Norrbottens län har man låtit försäkra sina handlingar för att säkra sig för sådana kostnader om byns handlingar genom eld eller på annat sätt skulle komma att förstöras. Särskilt gäller detta sådana byar där äganderätten till ekonomiskt lönande fiskevatten skulle kunna ifrågasättas.

Enligt 1800 års byordning skall åldermannen i Sörmjölle böta dubbelt mot "hwad han borde utpanta" om han icke fullgör sina skyldigheter vid böters utkrävande eller pants tagande för begångna brott. Han är vidare skyldig att ersätta all skada som kan träffa grannarna genom att han ej på rätt sätt sköter sitt uppdrag. Men "i des ställe äger Åldermannen af Byalaget full myndighet och wördnad, att såsom Byamännens Förman wara, och förbryter sig någon mot den aktning han är en sådan skyldig, böte ifrån en til fem

Riksdaler efter Åldermannens och Byamännens godtfinnande".

Som ovan visats är åldermannens skyldigheter och arbetsuppgifter tydligt angivna och detaljerat behandlade i flera bestämmelser från denna by. Paragraferna är en evidens för byorganisationens fasthet och vittnar om att byordningen i Sörmjölle haft en verklig och viktig funktion, något som även visas av de böter som under 1800-talet utdöms efter den och som förtecknas i de vid bystämmorna förda protokollen.

Till bystämman skall enligt 1800 års byordning husbonden från varje hushåll inställa sig. Vid behov kan även andra i byn boende, såsom tjänstefolk och inhyses, inkallas till bystämman. Särskilt gäller detta då inskränkningar i de senares rättigheter kungöres samt då byordningen vid stämman i januari uppläses för byinvånarna. Åtta skillingars böter anges för den som första gången ej inställer sig till bystämma. Sedan höjs vitet varje gång till det dubbla.

12 skillingar samt samma dubblering får däremot den betala som eftersätter sin skyldighet "när hans tour kommer wid Änges Waktning". I det tidigare angivna tillägget daterat 1812 anges samma vite för den som underlåter att innan klockan nio följande dags morgon inlämna "ängesmärket" till den granne som enligt turordningen skall avlösa honom. Ängesmärket är för ängsvaktningen en motsvarighet till de klubbor av olika slag, t. ex. plog- eller fattigklubbor, som anger att vissa skyldigheter åvilar den som enligt uppgjord turordning mottager klubban.

Helt nya är de bestämmelser i 1800 års byordning som behandlar vägar och deras underhåll. Det stadgas bl. a. att alla vägar, broar och trummor på byns sam-

fällda ägor skall delas mellan byamännen. De dåtida vägarnas dåliga kvalitet framgår av den paragraf som ålägger grannarna att efter användandet av samfälld byaväg sätta den i samma stånd som den tidigare befann sig i. Förbud anges vidare för körning över åker, äng och över "höbreddar utan att undan sig höet afräfsa". Höga böter utsätts för den som utan lov nyttjar annans båt, åror eller öskar. Av böterna skall hälften tillfalla ägaren medan resten tilldelas angivaren. Som vi minns tilldelades denne ingen del av böterna i 1751 års byordning, medan han här även erhåller hälften av de böter på $3\frac{1}{3}$ riksdaler som utdöms om någon soldat, inhyses eller annan obehörig nyttjar byns samfällda fiskevatten. Vidare skall all gjord fångst beslagt. Böternas storlek bör observeras. De hänger naturligtvis samman med att förbudet vänder sig mot denna icke alltid så önskvärda del av byns befolkning. I samma paragraf åläggs byamännen att till det gemensamma fisket hålla redskapen i gott stånd. Böter stadgas för den som försummar detta och förstör eller tappar något redskap.

Den under 1800-talet successivt ökade efterfrågan på sågtimmer belyses genom den bestämmelse som anger att varje bonde per skälsland skatt endast får hugga ett träd till avsalu. Vedbrand får vidare ej tagas av till sågning dugligt tall- eller grantimmer. 1700-talets rädsla för att slöseri med skog menligt skulle inverka på manufakturindustrin har alltså avlösts av en omsorg betingad av helt nya förhållanden.

Byn förfogar ännu år 1800 gemensamt över stora markområden. Skogen är ej skiftad mellan byamännen liksom ej heller den övriga utmarken. Däremot är självfallet åkern uppdelad i ett flertal lotter i

enskild ägo. Ängsmarken är delvis skiftad men att även sådan i gemensam ägo finns framgår av byordningens nionde paragraf. Enligt denna skall "alla samfälte Byens änges tillfälligheter, som odelte finnes, inom byns område, efter skatt delas, eller årligen till den mästbjudande försäljas". I de flesta fall var arrendeauktion den väg som valdes, när sådana gemensamt ägda områden kvarstod inom en by. Under 1800-talet är protokoll förda vid dylika sammanträden talrika i de västerbottniska byarkiven.

Sörmjölle byordning från 1800 kompletterades, som tidigare nämnts, år 1812, men redan några år tidigare hade vissa tilläggsbestämmelser antagits på bystämman. De rör huvudsakligen hägnader och dikning. Nya är bestämmelserna om getters utrotande (de kunde dock fortfarande få hållas om vallhjon hade uppsikt över dem) och om en belöning på 16 skillingar till den som skjuter lös hund under den tid de enligt byordningen skulle hållas i band.

Tidigare har några nya bestämmelser i tillägget från år 1812 berörts. Ytterligare kan anföras att en bonde varje sön- eller helgdag efter turordning var skyldig att besöka kyrkan för att för byns räkning efterhöra de pålysningar och nyheter som kunde uppläsa från predikstolen. Andra bestämmelser rör nyttjandet och fördelningen av "hafgödsel" dvs. tång, tjurhållning (två tjurar skall varje år i turordning hållas i byn), kvarndygnens fastställande och sågningsplatsens uppdelning mellan byamännen. Genom dessa nya bestämmelser förstärks ytterligare vår uppfattning om den fasthet och noggrannhet varmed livet i denna västerbottensby var reglerat. Det är här ingalunda fråga om en utifrån påtvingad organisationsform

även om grunden till den främst kan sökas i de direktiv som under 1700-talets mitt utgick från centrala och lokala myndigheter.

Bystämmoprotokollen

I bykistor i Västerbotten och Norrbotten finns då och då bystämmoprotokoll från 1700-talet bevarade, bl. a. i en by i Nederkalix socken, som i sin ägo har en hel protokollsbok från detta århundrade påbörjad 1789. Det äldsta av mig kända protokollet kommer från Nederluleå socken och är daterat 1728. Många sådana protokoll återfinns f. ö. under detta sekel i häradsrätternas domböcker. Från Sörmjölle finns tyvärr inga så gamla bydokument bevarade men fr. o. m. 1820-talet är de rikt förekommande. I det följande skall endast de protokoll behandlas som är äldre än byns yngsta byordning, antagen år 1861. För att materialet lättare skall kunna överblickas har ett försök i några punkter gjorts till en systematisering av deras innehåll.

Bystämman

Stämman samlades enligt bevarade protokoll hos åldermannen, i senare tider har den dock vanligen hållits i byskolan. Någon särskild samlingsplats i det fria har ej förekommit i denna eller andra västerbottniska byar. I Folk-Liv 1952 anför dock Sigurd Erixon ett belägg från Västerbottens län. I protokollet från Sörmjölle omtalas ett flertal gånger "stugan på antrefwet". Byggnaden uppfördes år 1848 gemensamt av byn och som det verkar för byns gemensamma behov. Den har dock knappast fungerat som möteslokal för bymännen utan är troligen en s. k. byastuga. Sådana, som är kända från flera västerbottensbyar, stod öppna som

bostad för den byaman som av en eller annan anledning kommit på obestånd och som blivit tvungen att gå från hus och hem.

Bönderna och ibland inhyses och soldater kallades till bystämmen genom skriftliga budkavlar på vilka ärendets art angavs. Genom kvittering erkände byamannen att han fått vetskap om sammankomsten. Förr har troligen budkavlar av trä funnits i denna by som i många andra i området.

Protokollet ger vittnesbörd om att stämmorna ej varit bestämda till vissa årligen återkommande dagar. De är lika vanliga under vinter- som under sommarhalvåret och har vissa år hållits var eller varannan månad, stundom rent av ett par gånger i månaden. Bymännen har följaktligen sammanträtt så ofta handläggning av ett ärende var nödvändig. Två till tiden relativt fixerade stämmor kan dock urskiljas, stämman vid årets början samt den i maj. Vid den först nämnda, som hölls i januari eller februari, förrättades val av ålderman och den avgående överlämnade till sin efterträdare byns handlingar och kassa. Samtidigt förrättades den s. k. byräkningen, dvs. en sammanställning av byns inkomster och utgifter under det gångna året. Här antecknades vilka som stod i skuld till byalaget för ej betalda arrenden eller för icke erlagda bötesbelopp. Om byns inkomster under året varit goda gjordes en utdelning till bymännen grundad på vars och ens skattetal i byn, i annat fall överfördes behållningen till följande år. Termen byräkning användes fortfarande i många byar som beteckning på den stämma i januari vid vilken byns ekonomiska bokslut läggs fram. Vid majstämmen, som ej är lokaliserad till bestämd dag, behand-

lades sådd och skörd, dikning och hägnader, bete och fiske osv. Som på övriga håll var denna årets viktigaste stämma.

Bönderna var skyldiga att delta i stämman. Man hade dock möjlighet att för sig sätta ställföreträdare. Protokollen ger ofta vittnesbörd om böter som utdömts för försummad närvaro vid bystämman. 1849 döms t. ex. Eric Jacobson till åtta skillingars böter för att han "sagt sig icke hafva i Bystämman att göra". Vid stämman utdömdes böter för ett flertal förseelser. Vanligen har dock ej deras art antecknats i protokollen, vilket måste beklagas. Om den brottslige vägrade att betala ålagda böter togs pant som sedan försålades på auktion. Pant togs av ålderman biträdd av de två bisittarna. Denna funktion verkar vara den enda som innehafts av dessa två byfunktionärer om man undantar deras skyldighet att handha var sin nyckel till bykistan. Vid stämman fungerade åldermannen som ordförande, särskild tillsatt sådan fanns alltså ej i Sörmjölle i olikhet med många andra byar i Västerbotten.

Vid bystämman behandlades olika för byn viktiga angelägenheter och vid den fattades beslut i aktuella ärenden. Arrendeauktioner hölls, bl. a. på fågel- och djurfångst, som år 1849 inbringade drygt fem riksdaler till bykassan. Även förrättades entreprenadauktioner på uppsättning av hagar eller underhåll av vägar. Inte minst viktig var stämmans uppgift att stadfästa nya regler för byns liv och verksamhet. Av bystämmoprotokollen från 1800-talet framgår att vissa stämmor helt ägnats åt nyskrivande av sådana bestämmelser. Vid årets första stämma skulle alltid byordningen samt senare tillkomna föreningar och överenskommelser uppläsas för de församlade byamännen, in-

hyses, soldater och backstugusittare. På många protokoll har också år från år antecknats att sådan uppläsning skett.

Det har ej varit möjligt att erhålla uppgifter om att gillen avslutat stämmorna i Sörmjölle. Någon egentlig tradition i detta avseende har ej funnits i Västerbotten, även om kalas och fester ofta uppgives ha förekommit i samband med stämmorna.

Funktionärer och anställda

Åldermannens och bisittarnas uppgifter har redan berörts. Ytterligare kan uppges att den förre vanligen fungerade som plogfogde i byn samt att skötseln av fattigvården inom byn ålåg honom. Byalaget hade dock behov av ytterligare personal vid fullgörande av olika arbetsuppgifter. Denna utgjordes dels av personer anställda av byn, dels av byamän som det i turordning ålåg att utföra vissa skyldigheter. Turordningssystemet praktiserades bl. a. för skyldigheter att bevista kyrkan för efterhörande av för byn aktuella pålysningar, motta prästen vid husförhör och förrätta ängsvaktning. Den av byn mot ersättning anställda personalen utgjordes av vallhjon, som hölls gemensamt av byn, bysmed och sågställare. Den sist nämnde skulle för byns räkning vårda och uppfila sågbladen samt sätta sågen igång. Han var vidare skyldig att mot särskild betalning biträda byamännen vid sågningen. Som grundersättning för sin syssla erhöll han enligt det kontrakt som skrevs i november 1843 den s.k. Näslunds gårdan. Om han icke fullgjorde sina skyldigheter skulle gårdan återgå i byns ägo.

Fattigvård m. m.

Under 1760-talet skedde en radikal omvägning i den statliga politiken mot

backstugusittare. Från att tidigare på alla sätt ha motarbetat anläggandet av backstugor sökte man nu befrämja det för att tillgodose det ökade behovet av arbetskraft inom jordbruket. Dessa åtgärder blev dock ingalunda populära bland bönderna. I övre Norrland fanns inte heller vid denna tid ett sådant behov. Hemmannens egna söner rymdes inte på gårdarna och möjligheterna till hemmansklyvningar var genom lagstiftningen begränsade. I bystämmoprotokoll och domshandlingar behandlas gång på gång kontroverser mellan besuttna och icke besuttna. Inhyses, soldater och backstugusittare anklagas för att olovligen ha försett sig med vedbrand från byns skog, för att ha nyttjat byns betesmarker eller t. o. m. för att ha hämtat vatten till sina kreatur ur brunnar som var förbehållna byamännen. Sörmjöle utgör ingalunda något undantag i dessa frågor. Ofta upprepas i bystämman förbud att intaga sådana personer på byns mark, samtidigt som de som redan finns i byn uppmanas att ej utan samtliga byamännens tillstånd nyttja byns skog eller mulbete. År 1872 åläggs torpare och inhyses att till byn betala tre riksdaler per hushåll och år som avgift för vedbrand och bete.

För byinvånare som kommit på obestånd och blivit tvungna att lämna sina hem fanns som tidigare nämnts en möjlighet till bosättning i den s. k. bystugan. Byns övriga fattigvård reglerades genom de utblottades turgång mellan hemmanen, genom bidrag in natura eller genom fattigauktioner. Inom socknen bildade i de flesta fall varje by en fattigrotel. I spetsen för denna stod en särskilt utsedd person, distriktsföreståndaren. Vanligen var denne, som i Sörmjöle, identisk med åldermannen. För sitt uppdrag uppbar

han ibland mindre ekonomisk ersättning av byalaget.

Brandskydd

I mars ingicks en överenskommelse mellan landshövdingen och Umeå sockenmännen (Sörmjöle hörde vid denna tid till Umeå socken) angående eldens säkrare vård. Som en följd härav sker en kraftig uppräckning av brandväsendet i områdets byar. Man inköper brandhakar och åläggs att hålla sig med brandstegar i varje gård. Regelbundna brandsyner börjar bli allt vanligare. Synen förrättas vanligen av åldermannen biträdd av en eller två byamän. De protokoll som fördes vid dessa besiktningar, som alltid hölls i maj, är i Sörmjöle mycket detaljerade. De berättar om antalet byggnader på varje gård, deras ålder och utseende och framför allt om befintliga felaktigheter, t. ex. sprickor i murar, ruttan takved eller badstugans allt för nära belägenhet till gårdskärnan. Enligt ett bystämmoprotokoll från 1840-talet åläggs åldermannen "at vid eget ansvar befordra de til Laga bot, som med Elden ovarsamt omgås, och bötas till Byen 2 riksdaler af den som tillåter sitt husfolk eller sjelf bär stickbloss". Brott mot byns överenskommelser om brandskydd uppfattades alltså så allvarliga att den egna domstolen ej ansågs äga erforderlig kraft att beivra dem. Från denna tid, 1840-talet, finns även de första uppgifterna på att byalag inköpt brandsprutor för gemensamt nyttjande.

I protokollen från Sörmjöle finns inga uppgifter om att ersättningar av byn utbetalts till de byamän som lidit förlust genom våld eller av annan orsak. Sådan hjälp gavs bevisligen i ett flertal byar och ansågs väl i Sörmjöle så självklar att stadgande härom ej behövde intagas i

byordningen eller i dess tilläggsbestämmelser. Dess karaktär av frivillig hjälp gjorde väl också att bestämmelser ej gärna kunde lagfästas av byn. Sådant bistånd till drabbade utgick i de flesta fall i form av dagsverken eller material till uppförande av nya byggnader m. m.

Boskapskötsel

Böters utdömande för brott mot överenskommelser om betesgång och foderanskaffning är ej ovanliga. Det kan gälla inhyses som få stå till svars för olaga bete på byns mark eller för underlåtenhet att erlægga den betesavgift som fastställes i bystämman. Men även byamännen förmyndar sig i detta avseende. Vid stämman i januari 1820 uppvisades en skaftpanna av järn som tagits i pant för de böter som Sundström ej erlagt för att hans häst inkommit på Opitz' gårde. För boskapens vård och ängarnas skydd höll sig byn, som ovan berörts, med vallhjon och ängsvaktare. Det förra får personligen svara för den skada som kan uppkomma genom underlåtenhet vid vallningen. Stor skada gjordes av getterna. Vi har redan i ett tillägg till 1800 års byordning märkt att politiken mot dessa djur hårdnat. I bystämman i maj 1820 anhåller man att häradsrätten måtte utsätta ett förbud för getters hållande. Anledningen till att man i denna fråga vände sig till rätten med begäran om förbud var att stor oenighet härom rådde i bylaget, varför ett bystämmobeslut ej kunde anses äga tillräcklig kraft. Mot minoritetens önskan stadfäste rätten förbudet.

Större omsorg hyser man däremot om fåren. Så stadgas t. ex. förbud att "lägga Slagjern, flygel Snaror, flakar eller andra våhner" under den tid fåren går lösa.

Någon tid senare, maj 1844, träffar bylaget en förening som innebär ytterligare skydd för fåren. Överenskommelsen innebär att en stor hägnad skall uppföras för byns får. Alla skall i lika mån delta i uppsättandet av den — även torpare och inhyses, som härigenom också erhåller nyttjanderätt. Större djur får ej inläppas i hagen. Den som bryter mot detta skall betala tre riksdaler för ko och häst, vilka böter tillfaller bykassan. Till anläggandet av denna hage har troligen även bidragit omsorgen om lövträden, på vilka fåren gjorde skada under betesgången. Lövträdens stora betydelse för foderanskaffningen till boskapen framgår av de bestämmelser som förbjuder sådana träns huggande för lövtäkt. Genom avverkning kunde lätt brist på lövfoder uppstå, vilket vore synnerligen besvärande för byamännen då tillgången på annat vinterfoder var mycket begränsad.

Enligt ett beslut i bystämman var alla bönder skyldiga att avsäga hornen på sina kreatur. Bestämmelsen är förbryllande med hänsyn till den nötkreatursras som länge varit allenarådande i övre Norrland — den hornlösa fjällkon.

Skog och sågning

Fram emot 1800-talets mitt ökar de bestämmelser som rör skog och skogsvård kraftigt i antal. Detta kan sättas i samband med den högkonjunktur som under denna tid råder inom skogshanteringen. Byarna uppför gemensamt större sågar och de enskilda bönderna sågar på sina gårdar inte enbart för eget bruk. I en landshövdingeberättelse från Norrbottens län, tryckt 1850, sägs att många hemmansägare vid sina kransågar sysselsätter ett stort antal drängar med brädsågning

för avsalu. Vissa bönder sågar inte mindre än 170—180 tolfter.

Under 1800-talet får också skogen ett nytt användningsområde. Genom askbränning kan tillverkning av pottaska ägarum, en verksamhet som kraftigt understöds och propageras för från statligt håll. I Sörmjölje är man dock kallsinnig mot denna modernitet, troligen på grund av att byn ansågs ha allt för liten tillgång på skog. 1837 utsätts ett vite på två riksdaler för den som gör askbränning i skogen. Askan skall vidare tillfalla byamännen. Att man inte behållit höll på utsatta böter visas av ett bystämmaprotokoll av den 22 april 1850, där Anders Persson — mot löfte om bot och bättring — fick lov att behålla den aska han bränt. Något straff utmättes ej heller för förseelsen.

Bland övriga skogsvårdande bestämmelser kan nämnas att all utfällning av skog till löv- eller nävertäkt förbjödes samt att barkning till torrgran ej längre får förekomma. Eftersom skogen ännu ej var delad mellan byamännen förbjödes de att till ved använda sådan skog som var tjänlig till hus- eller ladutimmer. I 1751 års byordning fanns ett förbud för huggning av träd på viss mark, detta för att åkern ej genom "den kalla dimban" skulle lida skada. I bystämman den 24 september 1848 fattas ett liknande beslut. Ett vite på tre riksdaler 16 skillingar per träd eller buske utsätts för den som gör sig skyldig till avverkning inom angivet område, detta för att "freda Byns Åker ifrån Fråst".

Byn ägde gemensamt en vattensåg, vilken, som förut nämnts, sköttes av en anställd sågställare. Sågen nyttjades i turordning mellan grannarna. Antalet stockar som var och en fick såga stod i proportion till dess skattetal. Enligt beslut i bystäm-

man skulle bladen vässas sedan halva byn fullföljt sin sågning.

*

Ovan har några mer viktiga frågor som faller under bystämman förvaltande i korthet behandlats. Genom sitt innehåll har de måhända kunnat ge oss en föreställning om ett byalags liv under den tid då byns självstyrelse var som starkast utvecklad. Som en slutpunkt i denna utveckling kan ses den byordning som är daterad den 28 januari 1861. Den är tyvärr endast bevarad i fragment. Den gamla byagemenskapen är fortfarande obruten. Skiftesreformerna har visserligen förändrat ägornas läge och utseende, men bybilden är i stort sett densamma. Alltjämt har man gemensamma ägor vilkas förvaltande måste regleras genom paragrafer, fortfarande reser man gemensamt gärdesgårdar eller förrättar utdikningar, ännu fungerar stämman som byns egen domstol.

De elva fullständiga paragrafer som finns bevarade rör bystämman, åldermandens skyldigheter samt gärdesgårdars hållande. Byamännen åläggs sålunda att "till tryggnad vid besittningen af sine tilskiftade åker och ängesandelar lagligen uppsätta och underhålla de Gärdesgårdar och Grindar, som til deras hemman nu höra". Enligt 1861 års byordning skall ålderman bytas varje år. Bisittare skall de båda vara som året innan varit och som följande år står i tur att vara ålderman. Bestämmelserna om bystämman har fått ytterligare fasthet och klarhet. Vid omröstning skall 3/4 majoritet gälla. Protokoll skall föras vid alla sammanträden. Byaman får ej avvika från stämman innan protokollet underskrivits. Om åldermandens eller bisittarnas auktoritet noncha-

leras vid bystämman skall en riksdalers böter utdömas. Samma plikt stadgas för dessa funktionärer om de under stämman "genom oqvädningsord ofredar någon". Endast 16 skillingars vite anges däremot för de bråk som vid samma tillfälle kan uppkomma mellan övriga grannar. I svårare fall skall dylika mål överlämnas till laga domstol.

Även om denna byordning ej i någon väsentlig del berikat vår kunskap om Sörmjölle by är den i alla fall, som nämnts, ytterligare ett belägg på livaktigheten och självständigheten i denna bys organisation. Men ännu ett sekel efter denna byordnings stadfästelse är byalaget en

levande realitet i denna som i så många andra byar i våra två nordligaste län. Fortfarande skrivs budkavlar som sänds runt till byns olika hemman, ännu samlas man till bystämma i ortens café, bön- eller skolhus. Den norr- och västerbottniska byn har ofta även i våra dagar gemensamma områden som fordrar en effektiv förvaltning, framför allt vägar för vilkas underhåll byn ensam har att svara. Att i detta sammanhang skildra 1900-talets bysamhälle med den samhörighet som bl. a. tagit sig uttryck i upprättande av egna mejerier, sågar eller handelsföreningar ligger utom ramen för denna uppsats.

Zusammenfassung

Ein Dorfarchiv in Nordschweden

Um das Zustandekommen schriftlich verfasster und von den Gerichten bestätigter Dorfverordnungen zu stimulieren, sandte die schwedische Regierung 1742 einen Vorschlag zu einer Dorfordnung aus, die als Muster dienen sollte. Im Regierungsbezirk Västerbotten entstanden 1751 zahlreiche Dorfverordnungen, die lokale Umarbeitungen des staatlichen Vorschlages darstellen. Eine solche Dorfverordnung findet sich in dem Archiv des Dorfes Sörmjölle, das hier behandelt wird; in dem umfassenden Dorfarchiv liegen ausserdem spätere Dorfverordnungen sowie zusätzliche Bestimmungen. Die Dorfverordnung von 1751 stellt eine komprimierte und den Verhältnissen des Ortes angepasste Fassung der staatlichen Musterdorfverordnung dar. Neue Zusätze erschienen 1783, u. a. für die Waldpflege. Eine neue Dorfverordnung wurde 1800 verfasst; genau wie die frühere legt sie besonderes Gewicht auf das Grabenziehen, auf Saat und Ernte, Weidegang, Schutz für Acker und Wiese usw. Ganz neu sind die Bestimmungen, die Wege und deren Instandhaltung behandeln. Weitere Zusätze wurden 1812 u. a. hinsichtlich der Verteilung von Tang, des Haltens eines Dorfstieres und der Benutzung

der gemeinsamen Mühle und Säge gemacht. Man wird stark davon beeindruckt, wie fest und genau das Leben des Dorfes geregelt war. Es handelt sich hier keineswegs um eine von aussen aufgezwungene Organisationsform, wenn auch ihr Grund vor allem in den Direktiven gesucht werden kann, die in der Mitte des 18. Jhs von zentralen und lokalen Behörden ausgingen.

Im Dorf Sörmjölle befinden sich auch zahlreiche Protokolle von Dorfversammlungen ab 1820. Sie geben Auskunft über die Dorfversammlung selbst, über Funktionäre und über das vom Dorfe angestellte Personal, das aus Hirten, dem Dorfschmied und Gehilfen an der Sägemühle des Dorfes bestand. Die Protokolle enthalten auch viele Angaben über Armenpflege, Brandschutz, Viehzucht, Waldpflege und Sägen und geben eine konkrete Vorstellung vom Leben eines Dorfes in der Zeit, als seine Selbstverwaltung am stärksten entwickelt war. Eine neue Dorfverordnung wurde 1861 geschrieben, und noch ein Jahrhundert später ist die Dorforganisation eine lebende Realität sowohl hier als in vielen anderen Dörfern Nordschwedens.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Ingermanländska rior

Några uppgifter i J. G. Sparwenfelds ryska dagbok 1684

Av Gustav Ränk

I Johan Gabriel Sparwenfelds dagbok, för under hans resa till Ryssland 1684, finns det tre skisser av ingermanländska rior, som är ägnade att väcka ett visst kulturhistoriskt intresse.¹ Egentligen har ifrågasvarande skisser inget omedelbart samband med dagboksuppteckningarna, vilka för övrigt ej befattar sig med folklivet,² utan är endast försedda med några torftiga förklaringar i marginalen. Dessutom verkar dessa förklaringar åtminstone delvis vara gjorda av en främmande hand; de är huvudsakligen nedskrivna på svenska, medan själva dagboksuppteckningarna är på franska. Hur skisserna har kommit till, är det omöjligt att veta något om, men man har väl ingen anledning att betvivla, att de blev gjorda under själva resan och på dagboksägarens initiativ. I varje fall måste vår resenär ha hyst ett visst intresse för dessa byggnader och deras byggnadssätt. Skisserna är placerade på två skilda ställen, nämligen bredvid dagboksanteckningarna för den 13,

resp. den 17 mars. Det förefaller ganska naturligt, att teckningarna har kommit till i de trakter som Sparwenfeld har passerat under de omnämnda dagarna. Dessa trakter är inte heller svåra att fastställa.

Såsom det framgår av dagboken reste Sparwenfeld över Narva till Jamburg (Jama, numera Kingissepp) för att därifrån fortsätta resan österut. Den 13/3 tillryggalägger han sträckan från Jamburg till Vruda by, nära kyrkbyn Moloskovitz³ (finska Moloskovitsa), och den 17/3 gör han ett uppehåll en bit österut på godset Czaritz,³ som tillhörde Claus Fleming. Både i Moloskovitz och Czaritz möter Sparwenfeld finsktalande bönder och tysktalande kyrkoherdar, och det råder ingen tvekan om att det rör sig om ett område, som efter Stolbovafreden (1617) befolkades av finnar huvudsakligen från Savolax.⁴

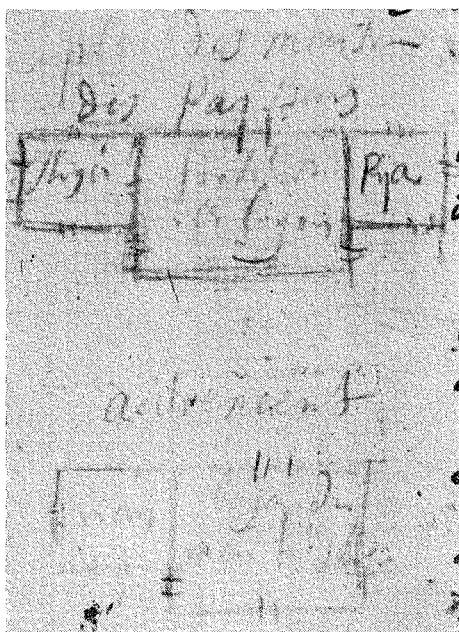
De två första grundritningarna av rior, utförda den 13/3 med blyerts, fig. 1, är troligen nedtecknade under uppehållet i Vruda-Moloskovitz-trakten, den tredje åter, fig. 2, förmodligen i Czaritz. Den övre av de två förstnämnda skisserna, fig. 1 a, visar en ria, bestående av en stor loge (*förhus eller logan*) i mitten och två mindre kvadratformade sidorum, av vilka det vänstra kallas *stuga* och det högra *rija*. Här föreligger alltså egentligen en boningsria, vilken bostadsform senare inte har konstaterats hos ingermanländska finnar. Av

¹ J. G. Sparwenfeld (Sparwenfeldt), hovman, språk- och kulturforskare (f. 1655, d. 1725), sändes år 1684 som deltagare i en svensk beskickning till Ryssland, där han kunde kvarstanna till 1687 för att studera ryska språket och rysk kultur, se närmare C. V. Jacobowsky: J. G. Sparwenfeld, bidrag till en biografi, Stockholm 1932, 50 ff. — Dagboken förvaras i Tidöarkivet. Genom ett vänligt tillmötesgående av arkivets föreståndare skriftställaren John Bernström har det varit möjligt att låna dagboken till Nordiska museet, där skisserna fotograferats.

² Detta påstående gäller emellertid endast den del av dagboken där skisserna finnas. Om dagbokens innehåll se närmare Jacobowskys o. a. a., 52 ff.

³ Sparwenfelds skrivsätt.

⁴ En hel del finska kolonister intog de platser där tidigare hade bott Ingermanlands urinvånare, *volterna*, av vilka en betydande del flydde efter stolbovafreden till Ryssland.

1 a och b. Två ingermanländska rior i Sparwenfelds dagbok den 13/3 1684. Foto Nordiska museet.

ritningen att döma, hade boningsrummet, *stugan*, sin enda ingång från logen. Man förstår då också, varför logen även kallades *förhus*. Den andra skissen, fig. 1 b, återger en vanlig ría, bestående av *varmria* och *loge*.

Ett särskilt intresse ur typologisk och konstruktiv synpunkt bjuder den tredje skissen, fig. 2, som förutom grundritningen även återger en någorlunda fattbar exteriör av hela byggnaden. Liksom på nedre skissen i fig. 1 har vi här en torkria bestående av två rum. Av på ritningen angivna mått (troligen i alnar) att döma gäller det en ganska rymlig tork- och tröskanordning. *Varmrian* (*rijan*) är en ovanligt hög byggnad, som är försedd med tre uppsättningar av torkstänger på tre olika nivåer. Denna sär egenhet, som i enstaka fall ännu helt nyligen förekom i ingermanländska och östestniska rior,⁵ återspeglas på torkrians gavelvägg av tre parallella rader av små ringformiga tecken, och bekräftas dessutom i för-

⁵ Där det dock vanligen förekom endast två uppsättningar av torkningsstänger.

klaringarna, där det heter, att "uti somliga rior äro 4 omgångar med tvär stänger — mäst 3". Rian har en glugg i vardera långväggen och en dörr till logen. Ugnen ligger vid främre långväggen i högra hörnet.

Särskild uppmärksamhet väcker logens konstruktion. Den är utförd av timmer som alla rior i östra Europa men är inte knuttimrad såsom själva *varmrian*. Väggarna till logen är nämligen uppförda i skiftesverk av förhållandevis korta stockar, infällda mellan en mängd stolpar. Att väggarna i logbyggnaden består av skiftesverk, är ingen ovanlighet ens i det nutida Ingermanland eller Västryskland, men i hörnen är stockarna alltid knuttimrade.⁶ Sparwenfelds skiss visar däremot en loge, där stockändarna även i hörnen är infällda i stolpar.

Vad grundritningen beträffar, så är den nästan likartad med sentida rior i Ingermanland, fig. 4, i västra Ryssland och i de östra gränstrakterna i Östersjöländerna.⁷ Tar man däremot även med konstruktionssättet i räkningen, så framträder dock tydligt en väsentlig skillnad. Alla sentida rior, vare sig de är belägna i Ingermanland eller i dess närmaste grannskap, bildar var för sig en enhetlig byggnadskropp. Det som bäst karakteriserar en sådan byggnad och i exteriören sammanbinder dess olika delar till en arkitektonisk helhet är det väldiga halmtaket, som vilar dels på en inre bärkonstruktion, dels på logens låga väggar. Det egendomliga därvid är att det egentliga torkhuset, den ugnsförsedda *varmrian*, inte har något särskilt tak, utan ingår liksom en kubartad, timrad kista i det väldiga utrymme som uppstår under det breda taket, jfr fig. 3.

Betydligt annorlunda ser den ría ut, som är avbildad i Sparwenfelds dagbok den 17/3, fig. 2. Visserligen ser vi även här en stor hallartad loge, men denna innesluter inte *varmrian*. Den relativt höga rian står som en särskild byggnad vid logens gavel och under sitt eget tak, kanske t. o. m. av något annat material än logens. Vid första påseendet verkar hela skissen vara ett misslyckat försök:

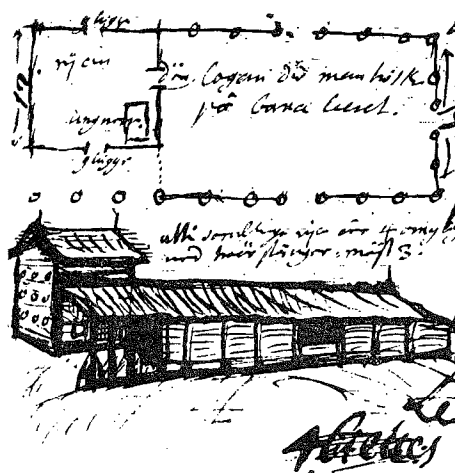
⁶ Se t. ex. G. Ränk: Über die russischen Riegengebäude im Kreise Petseri. Verhandl. d. Gelehrten. Estn. Gesellschaft XXX (1938), fig. 3, 5.

⁷ Ränk a. a.

från tecknarens sida, men byggnadsdelarnas olika höjd jämte takytornas placering på två skilda plan lämnar dock ingen tvekan om, att det här föreligger en säregen placering av ria och loge. Ytterligare bevis för detta antagande bjuder det faktum, att liknande rior även har förekommit på sina håll i finska Ingermanland ännu så sent som i början av innevarande århundrade. Så t. ex. fotograferade den finske forskaren J. Lukkarinen 1911 en rilänga, där rian och logen står i ett mycket löst samband med varandra och har var sitt tak: rian av klivet trä (ved), logen av halm.⁸

Denna egenartade form av ria finner sin naturliga förklaring om man vet, att varmrjan och logen i östeuropeiska riabyggnader historiskt sett är två olika saker, vilka troligen har uppstått på skilda håll och så småningom växt ihop till en enhetlig byggnadskropp. Att rian verkligen är en sådan sammansatt byggnad omvittnas av både kulturhistoriska fakta och olika särformer, vilka kan tolkas som övergångsformer i denna utvecklingsprocess.

Det finns ingen möjlighet att inom ramen av detta korta meddelande gå närmare in på den östeuropeiska rians kulturhistoria, som f. ö. har varit föremål för forskning upprepade gånger tidigare.⁹ Det räcker med att omnämna, att riorna i Finland ända till utgången av medeltiden bara var enkelrior utan loge; den sistnämnda beståndsdel har kommit till senare under påverkan från svenskt håll (jfr svenska *loge* och finska *luuva*), dock endast i landets västra och mellersta delar. I östra Finland jämte Karelén är rian fortfarande en enkelbyggnad utan loge.¹⁰ Ungefär likadana var förhållandena i detta avseende för inte länge sedan i nordvästra Ryssland, där rian (*ovin*) antingen var helt utan loge eller endast försedd med ett tillfälligt skyddstak. Dylika anordningar förekom ännu på 1920-talet t. ex. i Novgorodtrakten.¹¹ Fullt utrustade rior med

2. Ingermanländsk ria i Sparwenfelds dagbok den 17/3 1684. Foto Nordiska museet.

en omslutande loge förekom i Ryssland huvudsakligen i de västra gränstrakterna mot Östersjöländerna i guvernementet Pskov och i Vitryssland. Härmed är emellertid inte sagt att stora logar är alldeles okända i andra delar av Ryssland. De förekommer faktiskt överallt i östra Europa men inte så systematiskt och inte heller i en sådan traditionsmässig arkitektonisk integration som i de ovannämnda västra gränstrakterna.

Emedan rian med den stora logen är särskild karakteristisk för Östersjöländerna, där den är belagd redan i mitten av 1500-talet,¹² så har författaren alltid hyst den åsikten, att den hallartade logen i det slaviska Östeuropa måste vara av baltiskt-estniskt ursprung. I varje fall visar logens utbredning en väst—östlig riktning. Sett ur den synpunkten förstår man också bättre sådana former som är avbildade i Sparwenfelds dagbok, fig. 2: här föreligger tydligen en tämligen recent korsning mellan rian och den stora logen. Det kan hända, att riorna i 1600-talets Ingermanland alla såg likadana ut, men det är inte heller uteslutet, att detta sätt att bygga endast användes av finländare, som hemma i östra Finland haft enkelrior och först på sina nya boplatser i Ingermanland fick göra bekantskap med logen.

⁸ H. Vilppula: Das Dreschen in Finnland, Helsinki 1955, fig. 127.

⁹ Se t. ex. I. Manninen: Die Sachkultur Estlands II, Tartu 1933, 183 ff.; G. Ränk: Saaremaa talu-ehtised I, Tartu 1939, 114 ff.

¹⁰ Vilppula a. a., fig. 15 (logens utbredningskarta).

¹¹ Se t. ex. Verchne-volžkaja etnologičeskaja ekspedicija, Leningrad 1926, 56, 144, 166, fig. 114.

¹² Belagd i Nordestland år 1543.

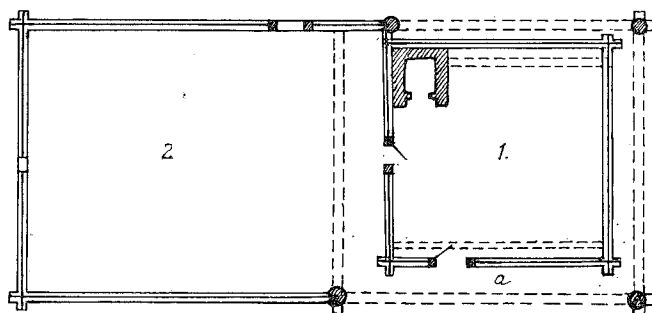

3. Votisk rya från Mati by. Förf. foto 1942.

Avslutningsvis ännu några ord om den rya, som hade ett särskilt boningsrum, *stuga*, fig. 1 a. Här föreligger sålunda en boningsrya, som annars var karakteristisk för Estland och norra Lettland. Man har diskuterat huruvida ett sådant boningssätt är en urgammal estnisk-urfinsk säregenhet eller om det är en sekundär företeelse som skulle ha uppstått i Estland.¹³ För det första alternativet tycks tala den omständigheten, att rians utnyttjande för bonings-

ändamål (eller rökstugans användning för sädestorkning och tröskning) inte heller i Finland har varit helt okänt. Mycket betecknande är också den omständigheten, att Ingermanlands urinvånare, voterna, kallade sitt boningsrum *rihi*, dvs. rya, fastän själva hustypen i senare tid ingenting hade med rian att göra. Detta enstaka fall som här föreligger, kan inte föranleda några mera djupgående utredningar. Här kan det handla om en tillfällig nödbostad, för en familj eller en riakar. Och vill man utgå från eventualiteten, att skissen i Sparwenfelds dagbok återger en mera allmän boningsform, så ligger det nära till hands, att finnarnas närmaste grannar, voterna, på den tiden i Jamburgstrakten, använde boningsrior och därigenom försåg de finska kolonisterna med förebilder. Men även här rör det sig endast om rena gissningar, så länge inga mer positiva belägg i den vägen föreligger.

¹³ Sammanfattningsvis i G. Ränk: The Estonian dwelling house. Apophoreta Tartuensia. Stockholm 1949, 104 ff.

4. Votisk rya från Savokkala by. 1=varmria, 2=loge. Från förf:s forskningsresa 1942.

*Zusammenfassung**Getreidedarren 1684 in Ingermanland*

Der Verfasser kommentiert 3 Skizzen von Getreidedarren aus Ingermanland, Abb. 1—2, die sich in einem von dem Schweden J. G. Sparwenfeld geführten Tagebuch vom Jahre 1684 während einer Reise nach Russland finden. Abb. 1 a zeigt eine Wohnungsdarre mit einer grossen Tenne in der Mitte und einer Wohnstube sowie einer Darre an den Giebeln; die Stube scheint ihren einzigen Eingang von der Tenne aus zu haben. Abb. 1 b ist ein gewöhnlicher Darrenbau, der aus Tenne und Darre besteht. Von besonderem Interesse ist Abb. 2, die eine grosse Tenne zeigt und eine hohe Darre mit Ofen und drei Reihen Trockenstangen übereinander. Die Tennenwände sind als Ständerbau mit Blockfüllung ausgeführt, wobei es ungewöhnlich ist, dass auch die Enden der Stämme in den Ecken

in Pfosten eingelassen und nicht als Blockbau gezimmert sind. Die Darren, die in späterer Zeit in Ingermanland, Westrussland und den östlichen Grenzgebieten des Baltikums vorkamen, zeigen einen ähnlichen Grundriss, Abb. 4, aber die ganze Anlage ist unter dem gewaltigen Srohdach eingeschlossen, Abb. 3. Auf Abb. 2 bildet die Darre dagegen einen besonderen Bau, und der Verfasser meint, dass sich dies ganz natürlich erklären lässt, wenn man weiss, dass die Darre und die Tenne osteuropäischer Darrenbauten historisch gesehen zwei verschiedene Dinge sind, die wahrscheinlich in verschiedenen Ländern entstanden waren. Die an eine Diele erinnernde Tenne ist westlichen Ursprungs, und Abb. 2 würde dann also eine rezente Kreuzung zwischen dieser und der Darre zeigen.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Ett sekels ideologi i tyskspråkig folklivsforskning

Av *Sigfrid Svensson*

GERHARD LUTZ: *Volkskunde. Ein Handbuch zur Geschichte ihrer Probleme*. Erich Schmidt, Berlin 1958. 236 s. Pris inb. DM 19:60.

Nyligen har den tyske folklivsforskaren Bruno Schier i en uppsats ställt frågan varför tysk folklivsforskning inom det egna landet blivit föremål för så skiftande värderingar, vilka växlat från hänförd uppskattning till högmodigt förakt (*Zeitschrift f. Volkskunde* 1959 s. 1 ff.). Han framhåller att mer än till andra vetenskaper har inställningen till folklivsforskningen (*Volkskunde*) växlat efter det inre och yttre politiska läget. Med viss rätt menar han, att Tyskland i det fallet utgör ett särfall och frågar sig, vad denna växling kan bero på. Han söker svaret i ämnets förmåga att locka till sig alltför många amatörer och i dess kaleidoskopiska karaktär och universella omfattning. Detta är dock att gömma huvudet i busken! Ty något av det verkliga svaret på Schiers fråga får man i stället indirekt av hans egen artikel. Det kan också följas med kumulativ tydlighet i Gerhard Lutz sammanställning av den tyskspråkiga idédebatten om folklivsforskningens mål och mening. Lutz bok är i första hand en antologi, såsom en handbok i tysk folklivsforsknings ideologi fungerar den dock också genom utgivarens sammanbindande kommentarer och litteraturanvisningar.

Som födelseår för den tyska folklivsforskningen såsom en självständig vetenskapsgren räknar tyskarna gärna 1858, då Wilhelm Heinrich Riehl höll sitt föredrag *Volkskunde als Wissenschaft*, föreliggande arbete är alltså också en jubileumsskrift. Redan

i den betydelse som därmed tillmättes Riehl ligger något av förklaringen till de bekymmer varom här inledningsvis talats. Mycket av vad Riehl hade att säga förtjänar förvisso att anföras än i dag: arkivmaterialet räcker inte för folklivsforskaren, han behöver också erfarenheterna från fältarbete, "zu deren Aufsuchung man auf den eigenen Beinen durch's Land gehen muss". Det är nyheten hos en notis som första gången skrives ned, som förlämnar folklivsforskningen dess ungdomliga friskhet. Få av de historiska vetenskaperna är det förunnat, menar Riehl, att så få ösa ur omedelbara källor som vår. Och ändock anse många lärde, att när man påträffar en uppgift på gammalt pergament, så är det en riktig källforsknings, men om man utvinnet en lika viktig och okänd upplysning ur det ännu existerande folklivet, så får detta inte kallas källforskning. "Jag tycker att den enda skillnaden är — 'das Schweinsleder', pergamentet." Så långt Riehl i dessa allttjämt aktuella tankar, som f. ö. till vissa delar framfördes redan av Justus Möser på 1700-talet. Med skärpa betonade Riehl också, att en vetenskaps självständighet icke framträder i dess isolering, utan mer däri att den befordrar andra vetenskapsgrenar i samma mån som den själv främjas av dessa. Men Riehls förkunnelse hade också en för framtiden farlig sida i sitt krav att studierna över de enskilda kulturföreteelserna skulle inordnas under ett nationellt perspektiv och ges betydelse för "die lebensvolle Gesamtidée der Nation". Nationen var en enhet och folklivsforskningen borde kunna kasta nytt ljus över ett folks hela religiösa och konstnärliga, vetenskapliga och politiska liv, den borde bli, menade Riehl, grundstenen i den statsveten-

skapliga forskningen. Riehls tes att politik är folklivsforskning omsatt i praktik anfördes också gärna under nazisttiden som skäl för att ämnet borde särskilt omhuldas av statsmakten.

I samtiden fick Riehls framträdande ingen omedelbar effekt, hans tankar voro för diffusa under en period när de exakta vetenskaperna började dominera. Den som mera handfast byggde upp en folklivsforskning i Tyskland var i stället Karl Weinhold, som 1890 i Berlin skapade en organisation för ämnet och med Zeitschrift des Vereins für Volkskunde gav folklivsforskningen dess första tidskrift. I rask följd uppstodo sedan de delvis ännu bestående tyska organisationerna och publikationsserierna, vilka kommo att bli grundvalen för fortsatt forskning. Lutz återger Weinholds korta uppsats från 1890 Was soll die Volkskunde leisten? Folklivsforskningen är, framhåller W., en nationell och historisk vetenskap, den utgår från ett bestämt folk, men har att fortsätta med jämförande iakttagelser och sammanträffar i sin yttersta del med den allmänna etnografien. Gentemot folkloristikens begränsning av ämnet betonar W. folklivsforskningens allsidiga inriktning. Vad han här skisserade gällde dock mer ämnets omfattning än dess problematik. Även nästa man i antologien Eduard Hoffmann-Krayer, grundaren av den schweiziska folklivsforskningen, var också som folklivsforskare mer organisator än teoretiker. Och folklivsforskning ingick endast som ett biämne i den filologiska professur han tillträdde i Basel 1900. Men han hade all anledning att för kolleger och myndigheter framhålla, att biämnet egentligen var en egen vetenskapsgren, och så fick hans installationsföreläsning samma rubrik som Riehls föredrag: Die Volkskunde als Wissenschaft. Hoffmann-Krayers tankar, föreläsningen trycktes 1902, kommo — om också betydligt senare — att återspegla sig även i svensk forskning och diskussion. H.-K. inleder med en kritik av den förenklade definitionen, att folklivsforskningen är vetenskapen om folket. Ty vad är "folk"? Åsyftas det politiskt-nationella begreppet "populus" eller det sociala "vulgus"? I första hand det senare menar H.-K., och det är något annat att folklivsforskningen

geografiskt och nationellt måste begränsa sig. Det sker av praktiska skäl, men folklivsforskningens studieobjekt kan inte såsom Riehl åsyftade, vara hela det nationella livet i alla dess faser såsom skolväsen, hygien, vetenskap, litteratur, näringsliv etc. utan "vulgus in populo". H.-K. åsyftade icke att med denna definition avgränsa folklivsforskningen till någon viss social klass, den var en inre och icke en yttre karakteristik. Uttryckligen betonar H.-K. att även i den högre kulturen finnas företeelser, som äro starkt traditionsbundna och sålunda falla inom folklivsforskningens område. Genom att förbise detta tillägg kom kritiken mot H.-K. på denna punkt att slå ut öppna dörrar. Liksom vad fallet är i nordisk folklivsforskning betonade H.-K. också starkt ämnets metodiska samhörighet med den allmänna etnografien. Han ställer sig härvid avgjort på spridningsteorins sida och tillfogar, att om inte arv eller lån föreligga i fråga om överensstämmelser på olika håll, så måste dessa ha sin grund i likartad åskådning och kulturstandard men inte i någon mekaniskt verkande naturlag. Det sista riktade sig mot den då ännu aktuella evolutionistiska åskådningen inom etnografien.

Hoffmann-Krayers artikel gav anledning till en polemik med den tyske filologen Adolf Strack, som återges hos Lutz. Filologiens dåtida anspråk på att vara folklivsforskningens modervetenskap kan inte belysas bättre än genom Stracks uttalande, att H.-K. borde ha deklarerat, att folklivsforskningen så långt den har vetenskapliga anspråk "von philologischer Grundlage ausgeht und in diesem engen Anschluss an die philologischen Einzelwissenschaften die sicherste Garantie für ein methodisches und zielbewusstes Fortschreiten besitzt". Huvudmotsättningen låg dock djupare. H.-K. trodde inte som Riehl på den nationella "folksjälen". Skall man undersöka en viss folkstams eller nations speciella egenart så är det, menar han, principiellt fel att a priori antaga en enhetlig grundkaraktär, som man sedan överallt försöker spåra. Mycket är allmängiltigt, annat kan vara kulturlån. Därtill kommer den enskilde individens betydelse. Det brokiga keramikfatet går helt i folklig stil men har en enskild upphovsman, en visa kan vara på allas läppar men har dock endast

en författare. "Die Volksseele produciert nicht, sie reproduciert." Det invecklade skeende som här föreligger har nyare forskning ingående belyst och H.-K. återkom också senare själv till problemet. Hans uttalande vid sekelskiftet framstår som realistiskt klart.

Detsamma kan inte odelat sägas om de närmast följande av Lutz återgivna inlägg, för vilka svara de båda tyska filologerna och religionshistorikerna Albrecht Dieterich och Eugen Mogk. För att ge en blyt-belysning av de svårigheter, som tysk folklivsforskning länge hade att kämpa med, räcker ett citat ur det föredrag av Dieterich som hölls när Hessische Vereinigung für Volkskunde bildades 1902: "Vor Leuten, die nur Volkskunde als ihre Wissenschaft betreiben mag uns der Himmel in Gnaden bewahren." Med rätta framhåller dock Dieterich folklivsforskningens behov av begränsning. Han har också en spydighet att säga om den märkliga förvandling som skett, då — enligt vad han trodde — "folklore" hade översatts till "Volkskunde" och samtidigt namnet och därmed vetenskapen själv förvandlats från en forskning om folkets vetande och traditioner till en forskning om folket över huvud taget: "Durch diese seltsame Umdrehung und Umdeutung des Wortes und Begriffes ist nach meiner Überzeugung die Volkskunde auf die bedenklichen Bahnen geraten, die sie heute immer wilder verfolgt. Ich sehe mit einigem Schrecken die Folgen der Benennung für den Inhalt dieser Studien." Dieterich anser, att folklivsforskningen bör vara en filologisk-psykologisk jämförande forskning med folklig tro, sed och dikt som kärnobjekt. I den mån materiella ting tages med bör det enligt hans mening endast vara för att belysa andliga funktioner.

I sin uppsats *Wesen und Aufgaben der Volkskunde* framhöll Mogk 1907, då ledare av Verband deutscher Vereine für Volkskunde, ännu starkare folklivsforskningens karaktär av en psykologisk vetenskap, som hade att klarlägga hur det folkliga psyket yttrade sig i ord, tro, sed och arbete (det senare specificerat till bostad, dräkt och föda). I metodiskt hänseende betonade Mogk mycket starkt karteringens betydelse liksom också nödvändigheten av att det sentida materialet kom-

pletterades genom systematisk excerpering av äldre källor. Varje enskilt objekt är en psykisk och historisk produkt: "Erst wenn die Zeugnisse früherer Zeiten zusammengetragen und mit denen der Gegenwart verknüpft sind, lässt sich in streng historischer Methode eine Darstellung der deutschen Volksseele in Sprache, Glauben, Sitte und Brauch und Werken geben und fremder Einfluss vom heimischen Gut scharf scheiden."

Som utgivaren poängterar har debatten inom den tyska folklivsforskningen gått i starkt markerade vågor. En sådan våg utlöste Hans Naumann på 1920-talets början med sina böcker om "primitive Gemeinschaftskultur" och "gesunkenes Kulturgut", beteckningar som sedan dess blivit internationella slagord i den etnologiska terminologien. Tankarna voro inte nya, men med skärpa och lärdom sattes de här i system. Folklivsforskningen bör enligt Naumann utgöra en brygga emellan den allmänna etnografien och kulturhistorien; inför varje företeelse bör dess huvudproblemställning vara: gäller det "von unten gekommenes primitives Gemeinschaftsgut oder von oben gekommenes gesunkenes Kulturgut?" Starkast framträder det primitiva i bondekulturen, som därigenom blir folklivsforskningens huvudobjekt. Högkulturen blomstrar på det primitivas rotstock, men det är från den förra som nyheterna och förändringarna komma. Framstegen skapas av individen och inte av folket. "Volksgut wird in der Oberschicht gemacht" heter det i Naumanns Grundzüge der deutschen Volkskunde och han preciserar: "Volks-tracht, Volksbuch, Volkslied, Volksschauspiel, Bauernmöbel usw. sind gesunkene Kulturgüter bis in die kleinsten Einzelheiten hinein." Naumanns böcker förblevo oanmälda i nordisk facklitteratur, vilket dock inte betyder att de inte blevo observerade. De bidro här till att begrava den gamla romantiska tanken om "nationaldräkter" och folkkonst såsom ett helt folks gemensamma egendom och skapelse. Fortsatta forskningarna även hos oss komma samtidigt också att visa den starka ensidigheten i Naumanns teser.

Inom det tysktalande området levde emellertid romantiken vidare och fick en entusiastisk förkunnare i Viktor von Geramb, ämnet för dennes habilitationsföreläsning i

Graz 1924 var alltså *Die Volkskunde als Wissenschaft*. Det var ett föredrag inte bara med Wilhelm Heinrich Riehls rubrik utan i mycket också i hans anda. Riehl lyftes upp ur det förgångna och helheten i ämnet räddades på nytt menar utgivaren: utforskandet av det nationella, av "folksjälén" ställes åter i centrum. Huvuduppgiften för tysk folklivsforskning är att framvisa tyskheten, v. Geramb exemplifierar detta med sina egna forskningar om den tyska rökstugan: Trots alla likheter är den dock något annat än den ryska och finska, "sie ist durchströmt von deutschem Volksgeist, und zwar nicht nur in ihren Namen und in den Benennungen ihrer Teile und Einrichtungen, sondern auch in deren Gestaltung und in deren Zusammenklang". Riehls förkunnselse hade sitt större sammanhang i arbetet på Tysklands enande, v. Geramb's i uppbyggnadsarbetet efter det förlorade första världskriget.

Viktor von Geramb omtalade fördomsfritt och med stort erkännande Naumanns forskningar men reserverade sig givetvis inför dennes antiromantik. Av större vetenskaplig tyngd är i varje fall den kommentar till Naumanns "Grundzüge" som Adolf Spamer 1924 framlade i sin uppsats *Um die Principien der Volkskunde*. Spamer framhåller inledningsvis hur Naumann genom sina kunskaper i modern etnosociologisk forskning fördjupat folklivsforskningen genom betonandet av psykiska och kausala sammanhang. Det fria vida synfältet, menar Spamer, är så mycket mer förtjänstfullt i en situation, då tidens nöd pressat fram gamla romantiska tendenser att förvandla folklivsforskningen till nationell hembygdskunskap. I begreppen "underskikt" och "överskikt" behöver inte heller ligga någon värdering, fortsätter S., men reaktionen gentemot föreställningarna om en skapande folksjäl har föranlett Naumann till en alltför tillspetsad uppfattning. Alltför mycket har Naumann betonat receptionen, men förbiset den folkliga reproduktionsförmågan, om vilken Hoffmann-Krayer talat och som innebär en nyskapande förmåga i förhållande till de från högkulturen övertagna förebilderna. Betänkligt är också, framhåller S., att Naumann ser bondebefolkningen av i dag som huvudföreträdare för en primitiv, individfri samfällig-

het, här har Naumann som annars i glädjande klarhet opponerar mot ett romantiskt betraktelsesätt själv förfallit till romantik. S. fortsätter: Primitivitet skall då snarare studeras hos de asociala, som inte bindas av hämningar, liksom också primitiva drag framtråda i upprörda tider; att primitiva element kunna kvarleva inom de högsta kretsar förnekas av ingen.

Spamer tar i fortsättningen av sin artikel upp frågan om folklivsforskningens uppgift, mål och metod och berör de högst motstridande uppfattningar som här gjort sig gällande. Väsentligt är menar S., att folklivsforskningen eftersträvar en exakt filologisk-historisk metod och att dess oumbärlighet och praktiska betydelse erkännes, varvid dock bör observeras, att varje vetenskap som sådan blott kan ställa diagnos; terapi och profylax måste överlåtas åt andra, "angewandte Volkskunde" är aldrig en vetenskap.

Att som Naumann dela upp en nation i två helt motsatta skikt kan ej vara riktigt — jag fortsätter att referera Spamer — grupptypologien är vida mera komplicerad än så och dess utforskning är en av folklivsforskningens främsta uppgifter. Härvid skall den dock icke hänge sig åt metafysiska konstruktioner utan sträva att genom undersökning av de små detaljerna nå fram till allmänna psykologiska slutsatser. Folklivsforskaren har fördelen framför etnografen som arbetar i främmande världsdelar att kunna utgå från det väl kända, från hembygd och fosterland, innan han vidgar sin forskning globalt. Utgångspunkten är den personliga iakttagelsen och det levande nuet. Men eftersom detta senare är en produkt av en lång utveckling och ej kan förstås utan sitt förflutna blir folklivsforskningen i metodiskt hänseende i första hand en historisk vetenskapsgren. Först när det historiska förloppet är klarlagt så långt det är möjligt, har den psykologiska tolkningen att tråda till. Den sociologisk-psykologiska grundinställningen är dock för folklivsforskningen väsentlig. — Vad Spamer här sagt 1924 har i mångt och mycket varit folklivsforskningens program även hos oss.

Gentemot de tyska forskare som i sitt betonde av folklivsforskningens psykologiska uppgifter närmast ville utmönstra realforsk-

ningen inom ämnet bestred Otto Laufer ämnets psykologiska grundkaraktär. Museimannen och föremålsforskaren fick härvid om också från annan utgångspunkt stöd av filologen Julius Schwietering i hans föredrag och uppsats 1927 *Wesen und Aufgaben der deutschen Volkskunde*. Den med stringent filologisk metod förfarne språkmannan levererade en våldsam kritik av folklivsforskningens brist på "varje slag av systematik", dess saknad av ett enhetligt mål och en vetenskaplig ryggrad. Men att Schwietering — liksom många av de forskare som i Tyskland förkunnat vad folklivsforskningen bör vara — själv inte i första hand var folklivsforskare framgår dock tydligt nog av den historik han gav av ämnet och som också fick en kraftig gensaga av v. Geramb. Visserligen var Hans Naumann starkt påverkad av fransk etnosociologisk forskning, men inte var det, såsom S. ville göra gällande, från den allmänna etnografien tysk folklivsforskning påverkats så att "heute fast jede volkskundliche Schrift die Ergründerung der Volkseele als ihr letztes Ziel proklamiert". Och lika oriktig ter sig fortsättningen: "An diesem Punkte, an dem die Volkskunde heute steht, hat sich Volkskunde ganz in Völkerkunde und Völkerpsychologie aufgelöst". För samtida nordisk folklivsforskning tedde det sig i stället som en svaghet hos tysk folklivsforskning, att den så starkt framhävde sin artskillnad från den allmänna etnografien. Vad S. åsyftade var ett arv från romantiken, redan termen "Volkskunde" är äldre än "Folklore". Att förf. beträffande realia var lekman kom till synes i sådana påståenden som att den skarpa uppdelningen i folkdräkt och borgerlig dräkt inträdde först på 1700-talets slut eller att bondebefolkningen skulle ha stått fundamentalt främmande inför empiren i jämförelse med tidigare konststilar.

Huvudsyftet med Schwieterings inlägg var dock framhållandet av att folklivsforskningen för att bli betraktad som vetenskap behövde begränsa sig och ges fasta normer. Det skulle den få, menade han, om den inskränkte sig till att endast ha bondekulturen som objekt, men då skulle också den psykologiserande folklivsforskningen komma till korta, även om den rättfärdigade sig med att också den materiella

kulturen är psykologiskt tolkbar. Bondekulturen är en historisk företeelse och dess utforskning en historisk och sociologisk uppgift. Som exempel framhåller Schwietering med rätta att i sitt intresse för det primitiva har folklivsforskningen hittills ensidigt uppehållit sig vid övertron, men i brist på historisk inriktning försummat att studera den på kristen grund vilande bondereligositeten och t. ex. dess variationer på katolskt och protestantiskt område. Likaså skall den materiella bondekulturen naturligtvis studeras historiskt och sociologiskt, man kan därmed komma bondens livsåskådning närmare än vad den psykologiska metoden förmår. Men vem skall nu bedriva denna forskning, frågar så Schwietering till sist. Och ger det överraskande svaret, att den bör överlämnas till historiker och sociologer. För en självständig folklivsforskning skulle alltså inte finnas något behov.

Svensk forskning var vid denna tid främst inriktad på ett vittomfattande och krävande fältarbete och hade föga tid för teoretiska studier och spekulationer, detta sagt som en förklaring till att här ej togs till orda om en artikel som Schwieterings, så utmanande i sin formellt negativa inställning, så sakligt framsynt i sitt positiva hävdande av ett historiskt-sociologiskt betraktelsesätt. Det ter sig nu svårförståeligt och motsäggande, att just Schwietering skulle avge en folklivsforskningens konkursförklaring, eftersom han i motsats till flertalet av de här nämnda tyska forskarna verkligen förmådde inspirera lärjungar till att i omfattande avhandlingar tillämpa lärarens tankar om de sociala förhållandenas betydelse (i sin tur naturligtvis påverkade av den uppblomstrande sociologiska forskningen i Tyskland).

Viktor von Geramb ingick omedelbart i svaromål, varvid han kunde åberopa att han på tyskspråkigt område var en av de få innehavarna av en självständig lärostol i folklivsforskning. "Deutsche Volkskunde" (liksom rysk, finsk etc.) är, framhåller v. G., redan genom sin nationella begränsning eo ipso en självständig vetenskap i förhållande till allmän etnografi liksom "deutsche Philologie" och "deutsche Geschichte" äro det inom sina resp. större ämneskretsar. Men i praxis är dock skillnaden djupare, hävdar v. Geramb, folk-

livsforskningens arbetsmetoder måste skilja sig från etnografiens — nu liksom på Riehls tid — genom "die Idee der Nation". Schwieterings krav på fast metodik och klar avgränsning blev väl föga tillfredsställt av denna deklaration. Men beträffande folklivsforskningen som ett självständigt läroämne vid universiteten gav framtiden v. Geramb rätt, i åtskilliga länder var detta för övrigt redan ett faktum.

I slutet av sin antologi låter Lutz ytterligare ett par av folklivsforskningens "Altmeister" komma till tals: John Meier och Hoffmann-Krayer. Den förre representeras av ett avsnitt ur *Deutsche Volkskunde* 1928. Såväl genom sina objekt som genom sina metoder och mål, heter det hos Meier, hör folklivsforskningen till de filologiska-historiska vetenskapernas krets, dess uppgift sammanfaller till största delen med den allmänna etnografiens, problemen äro desamma, det är objekten som växla. Och det viktigaste problemet är förhållandet mellan den receptiva och den nyskapande förmågan. Ingenting alstras ur intet, men den vitala frågan är vilken förmåga som finnes att göra det främmande till eget. Det nya kommer på olika sätt och den av Naumann framhävda spridningen från överskikt till underskikt var endast *en* väg, menar Meier, vi ha också överföringar från olika geografiska och nationella områden; man har i vissa fall att räkna med forntidsarv, i andra fall med att tankar, företeelser och människor vandra.

En andra upplaga 1929 av Naumanns "Grundzüge" gav anledning till förnyad diskussion. Nu tog även Hoffmann-Krayer till orda i en uppsats "Individuelle Triebkräfte im Volksleben", problem som han redan berört i sitt ovan omnämnda föredrag från sekelskiftet. Naumann hade karakteriserat det av honom postulerade underskiktet som en "individlös gemenskap" i motsats till ett överskikt kännetecknat av individualism och differentiering. Men här finnes, menar H.-K., ingen principiell åtskillnad utan endast en graduell. Modedräkt och folkdräkt ha gått samma vägar, det är bara det, att den som skapat nyheter inom den förra kan vara bekant till namnet. Även bland massorna finnes det individer som omvandla det nya efter sin

smak. H.-K. gav i sin uppsats exempel hur i den folkliga kulturen såväl uppfinningar som överföring och förändring skett genom enskilda individer.

För den nazistiska perioden i tysk folklivsforskning har Lutz barmhärtigt dragit ner gardinen. Väl kunde man önskat att det skett med en eftertryckligare smäll, men med hänsyn till den utveckling som tysk folklivsforskning tagit efter 1945 finns ingen anledning för en utländsk betraktare att nu lyfta på mörkläggningen.¹ Däremot kan sägas att den sammanställning som Lutz gjort tydligt visar, att åtskilligt av vad som under upprörda år för utlandet tedde sig speciellt nazistiskt delvis bottnade i en betydligt äldre tysk ideologi, ja, i grund och botten gick tillbaka på Riehls "Idee der Nation". Samtidigt visar den å andra sidan indirekt, att försöken att göra folklivsforskningen även till en rasforskning däremot helt står för nazismens räkning. Och det bör också anföras, att v. Geramb, som något överdimensionerat är representerad med ett tredje bidrag *Urverbundenheit*, antologiens sista, ännu 1937 hade mod att bestämt taga avstånd från det av Lutz Mackensen ställda kravet på att utforskningen av "die rassische Urzelle" skulle vara A och O för en tysk folklivsforskning.

Efterkrigstiden är i Lutz bok endast representerad genom en litteraturförteckning. Inledningsvis omnämndes ovan Bruno Schiers klagan över det olyckliga öde som han menar synes följa tysk folklivsforskning och rec. tillät sig hänvisa till den här anmälda antologien. En av de orsaker Schier efterfrågar ligger väl i den beroendeställning ämnet haft i Tyskland: "Himlen bevare oss för folk som enbart syssla med folklivsforskning" är ett här anført citat som talar för sig självt. Många av dem som deklarerat vad tysk folklivsforskning bör vara ha på sitt område varit forskare med världsnamn, men de ha inte varit — folklivsforskare. Finns det egentligen anledning, skriver v. Geramb i ett av sina inlägg, att strida om realiserbarheten och planlösningen av en byggnad, vars murar redan börja resa

¹ Se dock också härom Will-Erich Peuckert: *Zur Situation der Volkskunde, Die Nachbarn* 1, Göttingen 1948.

sig inför ens ögon. Detta är nog det huvudintryck som också en nordisk läsare får av den samlade diskussionen åtminstone i dess senare faser. I denna diskussion har man ifrågasatt folklivsforskningens existensberättigande utan att det praktiska behovet av folklivsforskningen som ett utbildningsämne för lärare, kulturminnesvårdare, biblioteks- och museimän ens skymtat i sammanhanget. Konkreta metodproblem lysa i regel med sin frånvaro, Wilhelm Pesslers betydelsefulla införande av den kartografiska metoden skymtar t. ex. endast i förbigående. Man har velat skära bort den materiella folkkulturen från folklivsforskningen utan att ange vilken i övrigt existerande vetenskapsgren skulle syssla med denna. Man har ställt frågan om tysk folklivsforskning som vetenskap utan att räkna med den forskning inom ämnet som tyska forskare i betydande omfattning redan framlagt.

Synnerligen lovvärt ter sig i och för sig det i diskussionen ständigt återkommande framhållandet av folklivsforskningen som en enhetlig vetenskap. Men detta krav har å andra sidan i icke ringa grad bidragit till helt motsatta ståndpunkter, som i sin tur inte bara orsakat den labilitet i den allmänna uppfattningen av ämnet som Schier beklagar sig över utan också till en labilitet i forskningen själv. Folklivsforskningen skall helt vara en psykologisk vetenskap, folklivsforskningen skall enbart ägna sig åt bondekulturen, tysk folklivsforskning skall vara utforskningen av den tyska "folksjälen" äro några av de högst ensidiga bud som avgetts. Mest skiljande från övrig europeisk folklivsforskning ter sig härvid koncentrationen kring en enbart nationell målsättning. När folklivsforskningen på andra håll är lokalt avgränsad sker detta av praktiska skäl, i Tyskland innebär begränsningen ett forskningsprogram. "Tysk" i "deutsche Volkskunde" har haft en annan innebörd än "nordisk" i "nordisk folklivsforskning", som därtill också uttryckligen betecknar sig som jämförande. Detta har också medfört, att ämnet blivit ett känsligt politiskt instrument, så har också folklivsforskningen i särskild grad i Tyskland utsatts för tidens olika politiska, kulturella och pedagogiska strömningar såsom Schier framhåller. Men hur låter det nu hos honom själv? Att folklivsforskningen inte får

bli blott en nutidsforskning och att den kan ge inblickar i den stora europeiska kulturgemenskapen äro uttalanden i hans uppsats, som man skulle önskat hade sagts redan i 1930-talets Tyskland. Som ett eko från den tiden låter det däremot, när det samtidigt framhålles att i den nämnda gemenskapen intager tyskarna en särställning: "Dank seiner reichen Mitgift an Natur- und Geistesgaben sowie seiner schöpferischen Assimilationskraft aber konnte das deutsche Volk nicht nur für sich selbst eine wesensgemässe Volkskultur begründen, sondern darüber hinaus fast allen Nachbarvölkern wertvolle Aufbaukräfte zur Verfügung stellen." Skillnaden mellan 1959 och 1934 är här inte så stor: "Man darf mit Recht behaupten, dass der Deutsche zur Begründung der volkstümlichen Wohnungskultur Europas weit mehr als alle anderen Völker dieses Erdteiles beigetragen hat" (Schier i Die deutsche Volkskunde). Nu föreligger dock risk att Schiers egna tyska kolleger genom sådana uttalanden kunna komma att tro, att folklivsforskningen mindre är en vetenskap än en verksamhet "ad patriam illustrandam". Det var därför rec. inledningsvis menade, att något av svaret på professor Schiers undran om orsakerna till den tyska folklivsforskningens bekymmer fanns dolt i hans egen artikel.

Man kan fråga sig om det på ett annat språk eller i ett annat ämne hade varit möjligt att göra en sådan sammanställning av teori- och principdeklarationer som den här anmälda. Men ett är att *tala* om vad en vetenskap bör vara, ett annat att *visa* vad den är. En vetenskaps historia är mer än dess skrivbordsteoretikers och en antologi där de teoretiska uttalandena renodlats utgör följaktligen icke heller en täckande handbok ens över ämnets problematikhistoria. Denna ligger också nedlagd i det praktiska vetenskapliga arbetet, i de utförda realundersökningarna. Naumanns teorier föregicks av John Meiers studier över den folkliga diktningens sätt att skapa. Schwieterings betydelse för tysk folklivsforskning ligger inte i den ovan omnämnda uppsatsen utan först och främst i de avhandlingar hans elever under hans ledning åstadkommo. Den energiska och mångåriga forskningen om den tyska allmogens bostads- och byggnadsskick hör ock-

så till folklivsforskningen. Bakom Spamers många principuttalanden låg ett långt forskningsarbete över bl. a. tysk folklig konst. Och tyngre än alla teoretiska utläggningar av folkkonstens väsen väger Wilhelm Fraengers sakliga undersökningar. Den av honom redigerade Jahrbuch für historische Volkskunde liksom Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens ha bestått sedan teorier förgått. Detsamma gäller en rad samlingsverk av olika slag. Utan utgivarens bibliografiska kommentar skulle antologien gett en helt falsk bild. Lutz sammanställning har givetvis både ett idéhistoriskt och ett pedagogiskt intresse och

värde. Men den hade onekligen bättre satt sig själv på sin plats om titelsidan hade försetts med t. ex. följande ord av v. Geramb: "So wenig ein Bau nur durch einen Bauplan, so wenig kann auch eine wissenschaftliche Disziplin durch blosses Abstecken der Grenzen und durch blosse Ausklügelung von Methoden allein gesichert und aufgeführt werden." Ur nordisk synpunkt måste det dock beklagas, att den tyska diskussionen här icke på sin tid följdes med större uppmärksamhet. Mycket i den är oss visserligen främmande, men där finns också tankar som hos oss tidigt kunnat verka inspirerande och befrämjande.

HILBERT ANDERSSON: *Parzellierung und Gemengelage. Studien über die ältere Kulturlandschaft in Schonen*. Meddelande från Geografiska institutet vid Stockholms högskola nr 122. C. W. K. Gleerup, Lund 1960. 171 s., ill. Pris kr 17:—.

En av de forskningsmetoder, som kommit till användning vid studiet av det äldre kulturlandskapet, är den metrologiska analysen, vilken i vårt land huvudsakligen utarbetats av professor David Hannerberg. Denna analys innebär, som namnet antyder, ett studium av måttenheter, närmare bestämt sådana som använts vid ägornas fördelning mellan byns gårdar eller andra ekonomiska enheter. Åkrar, hustomter m. m. ha mången gång genom århundraden bevarat sina en gång erhållna dimensioner och proportioner, men de förändringar, som skett, ha följt regelbundna system.

I en akademisk avhandling vid Stockholms universitet har Hilbert Andersson, lektor vid läroverket i Ystad, företagit en mycket ingående undersökning av två byar i Österlen, Virrestad och Glemminge-Tågarp. Det material, som ligger till grund för denna avhandling, kan måhända tyckas vara knapphändigt, ty för vardera av de båda byarna utgöres det blott av ett par lantmäterikartor från 1700-talet och början av 1800-talet. Dessa kartor ha emellertid med yttersta noggrannhet studerats med hänsyn till de använda måttsystemen. Målet för undersökningen har varit att genom denna metrologiska analys av kartmaterialet

söka klarlägga de båda byarnas genetiska struktur.

En by med sin bebyggelse och odlade mark har ofta en lång utveckling bakom sig. Jorden har etappvis tagits i bruk under vitt skilda tider, och den har gestaltats och fördelats efter principer, som under århundradenas lopp mer eller mindre ha förändrats. Den förhistoriska åkermätningen hade fot och aln som grundvalar, men dessa mått äro icke enhetliga utan avvika från varandra beträffande längd, ålder och härkomst. Den sistnämnda kan icke alltid fastställas, men viktigare är att man nöjaktigt kan konstatera, vid vilken tid de olika almåtten började komma till användning hos oss.

Författaren har ur kartmaterialet fått fram, att i Virrestad, som är den äldsta av de båda undersökta byarna, funnits ett område med breda, rektangulära åkrar, vid vilkas uppmätning det s. k. keltiska almåttet använts. Dessa åkrar torde härstamma från den förromerska järnåldern. Sådana åkrar ha på andra håll i Norden kunnat studeras i terrängen i en gång odlade men sedermera övergivna odlingsområden. I de av Hilbert Andersson utforskade byarna finnas inga rester av dessa "fossila åkrar", då all den jord, som en gång tagits i anspråk, alltså är odlad och tid efter annan har omreglerats.

Under folkvandringstiden skedde så en parcellering, dvs. en delning av åkrarna på grundval av den romerska alnen, varvid de yttre åkergränserna i stort sett bibehölls. Redan tidigt utbildades särskilda system för denna

parcellering och reglering. Som känt är innerbar sålunda det s. k. *bolskiftet*, att byns gårdar voro grupperade i större enheter eller bol, och att jorden var uppdelad så att de till samma bol hörande gårdarna hade sina parceller lig-gande intill varandra. Det kanske märkligaste resultatet av Hilbert Anderssons avhandling är att han funnit ett tidigare okänt skiftes-system, som synes ha tillkommit under folkvandringstiden, och som han givit namnet *kedjeskifte*. Det karakteriseras av att jordstyckena i samma bol icke som vid bolskiftet ligga samlade i en grupp utan mer eller mindre regelbundet växla med jordstycken från andra bol.

Den metrologiska kartanalysen har givit författaren möjlighet att från nya utgångspunkter betrakta det historiska skeendet och få hållpunkter för tolkning av de ekonomiska och sociala förändringar, som ägt rum alltifrån tiden närmast före vår tideräknings början till omkring 1300 e. Kr. Bland dessa förändringar må förutom den nyssnämnda om-gestaltningen av ägofördelningen nämnas en ny omreglering av jorden under vikingatiden, vilken medförde en mera samlad bebyggelse, en "urby". Sedan denna grundats, följde en nyodlingsverksamhet, som bl. a. hade till ändamål att skaffa tillräcklig jord för att kunna införa tvåskifte. Nyodlingen syftade också till att utjämna arealskillnaderna mellan bolen i de olika vångarna.

Under den äldre medeltiden hade spannmålsodlingen blivit så betydande, att man hade ett överskott för avsalu, vilket för böndernas del medförde ökat välstånd. Den fortgående folkökningen tvang emellertid befolkningen till uppodling av mer jord men även till att söka höja avkastningen genom införande av treskifte. Snart följde dock en bolsplittring, varigenom de stora brukningsenheterna ersattes med gårdar av mindre format, vilket måste ha medfört ekonomiska och sociala konsekvenser för bönderna.

Byarna hade vid denna tid, dvs. under hög-medeltiden erhållit den struktur, som de sedan i stort sett bibehöll i ett halvt årtusende. Med högmedeltiden avslutas undersökningen, och byarnas fortsatta utveckling, förändringarna i deras näringsliv och sociala förhållanden under de följande århundradena ha icke

blivit föremål för någon mera ingående under-sökning i Hilbert Anderssons arbete. Under 1800-talet kommer som bekant i och med enskiftet (laga skiftet) en genomgripande för-ändring av den svenska landsbygdens utse-ende, ty då spränges den under många år-hundraden sammanfogade byorganisationen med dess parcell- och ägoregleringssystem.

Hilbert Anderssons intressanta och meto-diskt värdefulla avhandling ger nya perspektiv på många historiska och kulturgeografiska frågor och kommer säkerligen att få stor betydelse för framtida forskningar över gång-na tiders agrara förhållanden såväl i vårt land som i andra delar av Europa.

Helge Stålberg.

ILMAR TALVE: *Bastu och torkhus i Nordeuropa*. Deutsches Ref. Nordiska museets handlingar 53. Stockholm 1960. XII + 544 s., ill. Pris kr 48:—.

Ilmar Talves doktorsavhandling *Bastu och torkhus i Nordeuropa* behandlar centrala pro-blem inom folklivsforskningen. Avhandlingen bidrar också till att skapa en fast grundval för ny värdering av mycket omdebatterade kultur-historiska frågor och en ny problemställning. Dit höra t.ex. frågan om bastubadandets sociala och geografiska utbredning, avgränsning av bastubad från övriga badformer, bastuns och bastubadandets spridning i Norden, frågan om torkhusens olika typer, funktion och härkomst. Det sistnämnda är avhandlingens huvudsyfte. För att nå detta mål har författaren undersökt så gott som alla andra metoder som använts i samma avsikt som torkhusen. Det är ofta primitiva tillvägagångssätt, som ha lokalt be-gränsad användning eller använts vid sidan av torkhusen. Dit höra bl. a. lingropar och maltberedningsanordningar av olika slag. För-fattaren har visat, vilka av dessa många an-ordningar som ligga till grund för de mera utvecklade bastu- och kölmetyperna.

I avhandlingen ha analyserats, samman-ställts och lämnats översikter över ett stort material. Det viktigaste materialet och ut-gångspunkten för analysen är det som rör tiden 1850—1900. Bastun och kölnan i Sverige i belysning av äldre källor ägnas ett särskilt

avsnitt. Källorna här äro torftigare och kunna först förstås och värderas mot bakgrunden av det recenta materialet.

Avhandlingarna i folklivsforskning bruka, när de äro som bäst, röra sig med internordiskt material. Licentiat Talve har emellertid även i sin insamlingsverksamhet och i sina primäranalyser gått utöver vad som kan anses vara vanlig arbetsprestation. Det hänger samman med att frågan om bastun och torkhusen sedan gammalt i forskningen kopplats samman med två svårlösta och omdebatterade frågor. Den ena av dem gäller knuttimringens införande i Norden. Eftersom knuttimringstekniken alltifrån förhistorisk tid sätter sin prägel på bebyggelsen i Nordeuropas barrskogsområden, har författaren ansett det nödigt att framlägga ett så omfattande och pålitligt material att även denna byggnadstekniska diskussion förts ett stort steg framåt. Den andra frågan gäller ugnen, värmeugnen och bakugnen i olika funktioner. Även här når Talve nya och väsentliga resultat. Båda dessa frågor äro av betydelse även för andra vetenskaper. Författaren skriver bl.a.: "Denna avhandling har till syfte att vara till någon hjälp, när byggnadskulturens syntes i Nordeuropa en gång kommer att skrivas". Detta syfte anser jag att han har nått.

Avhandlingen har tillkommit i hägn av Institutet för folklivsforskning och författaren har själv medverkat till att insamla viktigt källmaterial, icke minst genom vidsträckta resor. Det övriga källmaterialet han använt har delvis varit ojämnt och svårbemästrat. En av författarens bestående förtjänster är den inträngande källkritik han underkastar sitt material. Särskilt förebildlig anser jag den källkritik vara som han ägnar uppteckningarna om bastubad, vilka nu efter nära en mansålders insamling finnas i Nordiska museets etnologiska undersökning och andra folklivsarkiv (sid. 112 o. f.). Värdefulla äro de graderingar i fråga om pålitlighet som han uppställt. Detta spelar en väsentlig roll för de 33 utbredningskartor som illustrera avhandlingen.

Karteringen av de insamlade beläggen har skett med prickmetoden. Det gör att varje karta kan kritiseras ur en lokal synpunkt. En lokalhistoriker eller kännare kan visa att be-

lägg saknas och få en uppfattning om att orten befinner sig i ett brytningsområde osv. Jag anser att beläggstätheten och frekvensuppgifterna väl fylla författarens avsikter med kartbilderna. De många kartorna äro på en gång ett av författarens viktigaste vetenskapliga hjälpmedel och lämna dessutom påtagliga resultat till belysning av frågor om olika kulturgränsers sträckning och tolkning.

Författaren har i sin inledning sid. 1—7 på ett lättillgängligt sätt redogjort för avhandlingens problem, material, metod och terminologi. Metoden anser jag vara strikt och konsekvent. Den ansluter sig nära till folklivsforskarnas nuvarande arbetssätt, med huvudvikten lagd vid opublicerat källmaterial i kvantitativt tillräcklig utsträckning från tiden 1850—1900. En förtjänst är avhandlingens många sammanfattningar, som göra att läsaren ständigt har undersökningens hela register aktuellt. Vissa sammanfattningar äro kanske alltför detaljerade, så att de verka upprepningar, men allteftersom undersökningen går fram, urskilja sig huvuddragen skarpare och orkest-reringen blir rikare.

Avhandlingens svaghet är måhända en lite för stor bredd, beroende på att varje land i Norden behandlats för sig. Å andra sidan innebär detta sätt att gå tillväga en fördel, som jag vet blir uppskattad i både Finland och i Norge.

Författaren har stor beläsenhet, språkkun-nighet och omfattande kännedom om grannvetenskapernas arbete. Då några av grannvetenskapernas resultat, som han använder, äro av färskt datum och ännu ej blivit föremål för den interna kritikens slutgiltiga prövning, kanske ytterligare några reservationer från författarens sida kunnat vara behövlige. Men även om stöd från arkeologin (t. ex. i fråga om knuttimringens omdatering) skulle komma att visa sig behöva justeras, ändrar det ej författarens resultat. En viss reservation skulle jag vilja inlägga mot den generella uppfattning som författaren hyser, att syneinstrument från militärboställen och prästgårdar från 1600- och 1700-talen avspegla en byggnadskultur, som skiljer sig från böndernas. Så är knappast generellt fallet. Å andra sidan är det värdefullt, att denna frågeställning beaktas. Författarens diskussion och dokumen-

tering äro dessutom så utförliga att man ej har svårt att bilda sig en egen uppfattning, och hans noggrannhet och grundlighet sätta sin prägel på verket.

John Granlund.

PAUL GEIGER och RICHARD WEISS (i samarbete med Walter Escher och Lisbeth Liebl): *Atlas der schweizerischen Volkskunde* I: 1—5, II: 1—5. RICHARD WEISS: *Einführung*. Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde, Basel 1950—59. Distrib. genom Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich. 78 + 82 kartor, inledningsband 110 s., kommentar 432 + 494 s.

Den senast utkomna kartportföljen av det stora atlasverket över den schweiziska folk-kulturen behandlar bl. a. födelse- och namnsdagsfirandet, som också varit föremål för svenska folklivsforskarens intresse. Hos oss är födelsedagsfirandet ett sydsvenskt, namnsdagsfirandet ett mellan- och nordsvenskt bruk. Läger man den schweiziska utbredningskartan inunder den till verket hörande transparanta religionskartan finner man födelsedagen främst på protestantiskt, namnsdagen främst på katolskt område, vilket understryker namnsdagsfirandets ursprungliga samhörighet med helgonkulten. I atlasverkets första portfölj ingå kartor över olika hälsningar, att dessa när det gäller den rent språkliga formuleringen följa de olika språkområdenas gränser är naturligt nog. Men om olikheten ligger i själva innehållet framträder också här bundenheten till de olika kyrkorna, så är den välbekanta hälsningen "grüss Gott" klart protestantisk. Se vi åter på ytterligare kartor, t. ex. över huvudbonader och andra dräktplagg, visar utbredningen helt andra figurationer, som varken sammanfalla med de språkliga eller religiösa områdena. Halmhatten t. ex. saknas i nordöstra Schweiz, baskern brukas i landets västligaste till Frankrike gränsande delar. Endast i Alperna och söder därom ha kvinnorna behållit huvudduk och öronringar. På andra kartor åter såsom över bröd och bakverk eller över oxkok finnes en klar skillnad mellan östra och västra Schweiz. Här återspeglas olika

naturförhållanden, skilda samfärdslinjer och kulturförbindelser och även äldre politiska förhållanden. Schweiz är på en gång ett enhetens och de många motsättningarnas land och på ett högst begränsat område kan här studeras ett mycket stort antal olika faktorerers betydelse för folk-kulturens utformning. Klara ännu än på de flesta andra håll utvisa utbredningskartorna här ett omedelbart orsakssammanhang, vilket ger det schweiziska atlasverket ett intresse vida utöver det lokala. Allmänt visar det också den ringa kulturskiljande betydelse språkgränserna haft.

Utbredningskartor föra lätt tanken till bilden av besädda fält. 1930-talet var såningstiden, då stora förberedelser för folk-kulturens allmänna kartering sattes i gång på olika håll i Europa. 1950-talet har blivit den genom världskriget försenade skördetiden, då det ena nationella atlasverket efter det andra börjat utkomma såsom i Sverige och Österrike eller återupptagits såsom i Polen och Tyskland. Det längst hunna och mest konsekvent genomförda hittills är *Atlas der schweizerischen Volkskunde* under professor Richard Weiss insiktsfulla ledning. Det inleddes 1950 med en "Einführung" av Weiss, som där lämnat en utförlig redogörelse för insamlingsarbetets genomförande och verkets planläggning. Här publiceras också de för karteringen använda frågorna.

Utgångspunkten för själva planeringen av atlasverket var det i arkivet i Basel befintliga material, som 1934 införskaffades genom en snabbinventering med hjälp av ordsmeddelare och som svar på en stor "frågebok" med 1 585 olika frågor på folk-kulturens skilda områden. På grundval härav bestämde man sig för 150 huvudfrågor för karteringen, utvalde 387 fixerade (och på kartorna numrerade) orter varifrån frågorna skulle besvaras samt anställde 9 vetenskapligt skolade medarbetare att utom ledarna Geiger och Weiss genomföra utfrågningen. Svaren gällde som regel förhållandena vid registreringstillfället, alltså tiden omkring 1940, och uppteckningarna gjordes i excerptform, dvs. varje svar på varje fråga utskrevs för sig. Genom denna på förhand uppgjorda och med beundransvärd precision genomförda plan — det gäller ett litet land! — ha de schweiziska utbredningskartorna fått en utom-

ordentlig fasthet och enhetlighet, ytterligare understödd av de ur källkritisk synpunkt synnerligen värdefulla kommentarerna, som utkomma parallellt med kartorna. Kartläggningen har alltså inte varit inriktad på speciellt ålderdomliga företeelser, däremot finnas enstaka frågor om när en företeelse uppkommit eller försvunnit. Man har också ibland frågat efter olika stadier i utvecklingen för att på vissa kartor kunna markera förändringarna. För det fortsatta studiet av dessa ha de schweiziska kartorna sitt särskilda värde genom att de över hela området på grund av inventeringens snabba genomförande representera exakt samma tidpunkt. Detta är av vikt då tiden även i det konservativa Schweiz nu rider mycket fort.

Anmärkas bör dock också att man vid atlasverkets genomförande på några väsentliga punkter avsikligt förenklat problemet för sig. Bebyggelseformer och byggnadskonstruktioner som skulle krävt särskild teknisk förfarenhet vid fältarbetet äro inte medtagna, om byggnadsskicket i Schweiz existerar redan en mycket stor litteratur. Ganska torftigt är det karterade föremålsbeståndet, även föremålsavbildningen skulle krävt särskilda kvalifikationer och i önskan att arbeta med en likformig fördelning har man också uteslutet museimaterialet. Beträffande föremålen kan också hänvisas till att den schweiziska dialektforskningen för sitt karteringsarbete intresserat sig inte bara för ord utan i hög grad också för sak. Slutligen kommer folkdiktningen att i kartverket endast representeras av några sägentyper.

Inledningsvis ha getts några exempel på atlaskartornas innehåll. De nu färdigställda 10 portföljerna — av 16 planerade — behandla i övrigt bl. a. måltider och maträtter, drycker, tobak, barnslädar, jordberedning, trösk, hötorkning, jul- och nyårsseder, påskägg, eldar och maskuptåg, personnamn, seder vid födelse, bröllop, död och begravning. Sedan ett kvartssekel har atlasverket stått som en huvuduppgift för den schweiziska folklivsforskningen. Landets belägenhet och skiftande beskaffenhet och det sätt på vilket den nu utgives gör den schweiziska atlasen till en viktig källpublikation för all europeisk folklivsforskning. Den enda betänksamhet som väckes

är av generell art, den gäller allt atlasarbets negativa inverkan på det totala insamlingsarbetets kringssyn. Inriktas uppteckningsverksamheten endast på att få till stånd material för en kartering är detta också i huvudsak förbrukat när uppgiften är fylld. Det är uttröskat för att ta till en redan använd bild. Och när man äntligen hunnit så långt har ofta forskningen fått nya problem och nya synpunkter och kräver mer och annat material. Det finns större utsikter att svar på frågelistor som tillkommit i ett vidare uppteckningsarbete och icke för att i första hand tjäna kartering skola kunna tillhandahålla ett mera allsidigt sådant material. Detta är då heller inte uppstyckat på kort, utan varje berättares vetande föreligger som större enheter, lättare att miljöstudera och källkritiskt nagelfara. Men översikten klargör å andra sidan de många väsentliga problemställningar som äro förenade med utbredningen och härför är ett samlat kartverk ett oersättligt instrument för folklivsforskningen. Insamlingsarbetet måste ske efter båda linjerna.

Sigfrid Svensson.

ERNST FISCHER: *Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet*. Nordiska museets handlingar 52. Stockholm 1959. 345 s., 64 pl. Pris kr 36:—.

Med en mäktig volym redovisar Ernst Fischer sina mångåriga studier och sitt idoga samlande rörande Malmö linvävarskrä och övrigt skånskt linneväveri. Hans material har varit oerhört rikt och källorna ha flödat ymnigt både i Malmö stadsarkiv och på annat håll, när det gällt äldre uppgifter. Det bevarade beståndet av linne är också så väldigt, att bemästrandet och ordnandet av det hela naturligtvis tagit årtal i anspråk men också tydligen erbjudit ett otyglat nöjesliv för författaren. Han säger i företalet att han haft svårt att sova. Man får vara glad åt detta, ty det kulturhistoriska stoff som han lägger fram i fråga om linvävarna, deras bostäder och arbetsförhållanden, lärlingar, gesäller och mästare, stora och små familjetragedier och rättstvister, ekonomi och social miljö är så rikt

och detaljerat att ytterst få skildringar ur en viss given folkgrupp blivit så omfattande.

Men naturligtvis är själva produkten, den vävda linnevaran, huvudsaken i boken och får sin allsidiga utredning i fråga om verkstäder och mästare. Likaså ger den historiska inledningen viktiga kunskaper om linodlingen i Skåne, linets blekning och de därmed syssel-satta "blekemännen" samt linets användning för olika ändamål under äldre kulturperioder. Malmö linvävarämbetes utveckling belyses från ett flertal punkter. Om vissa yrkesvävare utanför skrået har författaren tidigare gjort utredningar då han skildrat familjerna Nyman och Lewanius. Han utvidgar nu sina uppgifter om dem och ger även notiser av vikt om andra verkstäder samt om hemvävnad och hemslöjd.

Ett register över linvävarna i Malmö räknar upp dem kronologiskt från Welem, som låter höra av sig i källuppgifter från 1472, till

Martin Lund, som nämnes 1801 såsom avliden vid hög ålder: det är en ansevärd rad författaren fått fram. Förteckningen på de otryckta källorna visar också vilket mastigt arkivaliskt arbete som ligger bakom bokens tillkomst. I hastigheten har denna förteckning ökat ut genom ett komiskt tryckfel, som även rubricerar de tryckta källorna såsom otryckta.

En anmärkning skulle man nog vilja göra. De många mönstren på planscherna — vilka äro utomordentliga — ha inte fått några namn i allmänhet. Författaren har väl så länge varit bekant med dem att han känner dem alla och tycker att det borde väl läsekretsen också göra. Nog för att kanske man känner igen Vandringsman och några till. Och på de första planscherna presenteras man för Amaranten, Tapeten, Ryska korset, Davids harpa, Kattfot, Babyloniska tornet, Vasastjärnan och några till. Men man ville ha fler namn, framför allt på de vanligaste mönstren!

Ingegerd Henschen.

KORTA BOKNOTISER

CARL AUGUST EHRENSVÄRD: *Fem dagars resa i Skåne för att se, och hämta rörelse — och förargelse.* Gleerups, Lund 1959. 48 s., 4 pl. Pris kr 7:50.

Gleerups förlag utsände som nyårshälsning — en mindre upplaga finnes även till försäljning — en elegant nyutgåva av Ehrensvärds lilla skrift, utgiven av professor Algot Werin, som också lämnar en orientering om manuskriptets tillkomst och syfte. Anmälaren har i annat sammanhang haft tillfälle att konstatera exaktheten av Ehrensvärds många dräktanteckningar från resan, de vittna om en linnéansk iakttagelseförmåga som också gällde landskapet men som starkt kontrasterar mot de nyckfulla, åtminstone skenbart nonchalanta aförismer och sarkasmer förf. låter gå ut över folklynne, lanthushållning och överhet. Werin har under jämförelse med originalet följt samma manuskript som Gunhild Bergh. Därmed rättas flera obegripligheter och felaktigheter i Martin Weibulls utgåva i Samlingar till Skånes historia 1871. Denna är

visserligen tillrättalagd men den som icke känner originalmanuskriptens skick och antal har dock svårt att förstå anledningen till divergensen mellan Weibulls och de yngre utgåvorna. Weibull har i slutet av manuskriptet utlämnat åtskilliga av Ehrensvärds mest intressanta och slående iakttagelser och kommentarer, men liknande om också i mindre utsträckning gäller även föreliggande utgåva (här i början av manuskriptet) i förhållande till Weibulls. T. ex. saknas från Örkejlunga den detaljbeskrivning av den herremansaktiga bondeklädnaden, som föranledde E. till den dubbelspetsade anmärkningen (enl. Weibull): "Åpning efter apor". Inte heller finner man en del av E:s av Weibull återgivna reflektioner om förhållandet mellan näringsliv och intelligens, t. ex. om slättbonden som i ett utvecklat jordbruk endast handlar efter vana, under det att bergs- och skogsbor tvingas att "leva med upplyfta ögon". Den förre "sover och örterne växa".

S. S.

LAURITS BØDKER: *Danske folkesagn*. Rosenkilde og Bagger, Köpenhamn 1958. 191 s.

Dædalus. Tekniska museets årsbok 1959. Red. av TORSTEN ALTHIN. 180 s., ill.

Denna lilla antologi omfattar 220 sägentexter, huvudsakligen hämtade ur Thieles, Kamps, Kristensens och andra stora danska folkdiktssamlares opublicerade samlingar i Dansk Folkemindesamling och återgivna med obetydliga redaktionella ändringar. Boken har icke vetenskapligt syfte, vilket även understrykes av att källhänvisningar saknas. Däremot är den försedd med ortsregister. Urvalet är representativt och väljort, och samlingen kan därför otvivelaktigt användas som introduktion i dansk sägendiktning på nybörjarstadiet vid universitetsundervisningen i folkdikt-forskning.

J.-Ö. S.

HARALD HVARENER: *Museer och arkiv med systematiskt insamlat material, belysande svensk kulturhistoria*. Handböcker i hembygdsforskning, utg. av Rådet för bygdeforskning och folkkultur 1, LT:s förlag, Stockholm 1959. 181 s. (fickformat). Pris kr 12:—.

Arbetet innehåller en till synes fullständig förteckning över landets omkring 1 000 hembygdsföreningar och bygdemuseer. Av dessa ha utvalts omkring 125 om vilka lämnas närmare uppgifter liksom också om huvudstadens och universitetsstädernas olika museer och institutioner, som äro mycket fullständigt medtagna. De överskådligt uppställda beskrivningarna omfatta adress, öppethållande, verksamhetsområde, samlingarnas omfattning, registrering, publikationer, lokaler och ägare. Ur den synpunkt ur vilken handboken är tillkommen har uppgifterna om registrering ett särskilt intresse. Att det är klenst beställt härmed i många bygdemuseer är tyvärr ett ytterst sorgligt faktum, men att förvärvsligare eller lappkatalog skulle saknas även bland de större anläggningar som här upptagits verkar direkt chockerande. Lyckligtvis tycks uppgifterna inte vara fullständiga på den punkten, åtminstone inte vad beträffar det museum, vars beskrivning varit för rec. lättast att kontrollera: Österlens museum i Simrishamn. Detta kan f. ö. inte kallas konstmuseum i vanlig mening, dess märkligaste samlingar utgöras av folkkonst. En uppgift i inledningen gällande Lunds universitet behöver också rättas: religionshistoria är inte det samma som kyrkohistoria.

S. S.

När Föreningen för svensk kulturhistoria bildades 1918 hade den också industrihistorisk forskning på sitt program, dess generöse gynnare var Carl Sahlin och Rigs första årgångar innehålla åtskilliga artiklar om svenska industrier, främst med redaktören Sune Ambrosiani som förf. Med Tekniska museets årsbok *Dædalus* fick sedan den industri- och teknikhistoriska forskningen i vårt land ett eget samlande organ, *Dædalus* har utkommit sedan 1931, redigerad av museichefen och i typografi av Anders Billow. Den permanenta innehållsförteckningen över tidigare årgångar påminner om att många och viktiga bidrag till svensk kulturhistoria ingå i den samlade årsboksföljden, representativt kunna de exemplifieras genom ett omnämnande av ett par uppsatser i föreliggande årgång: Arvid Bäckströms utkast till en historik över Kongl. Modelhammaren (i sina bevarade delar utställd i Tekniska museet) och Manne Hofréns omfattande skildring av 1600-talets industrianläggningar vid Värnanäs i Småland med bl. a. Sveriges första såpebruk.

S. S.

På Öland. Poesi och prosa från tre århundraden. En antologi sammanställd av MATS REHNBERG. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1959. 258 s., ill. Pris kr 17: 50, inb. kr 23: 50.

Var och en som haft förmånen att en tid vistas på Öland kan till fullo besanna Linnés ord, att "Ölands strand hade vi knappt rört förrän vi märkte, att detta land var helt annorledes än de andra Sveriges provinser". Om skrivna ord härvidlag helt kunna täcka upplevelsen är dock en annan sak. I varje fall är som man kan vänta Mats Rehnbergs sammanställning av texter om öländsk natur, kultur och folkkaraktär högst okonventionell. Det har också stått färre reseskildringar till buds än från andra svenska landskap, men Rehnberg har i stället kunnigt och träffsäkert valt bland memoarer, prostinlagor, emigrationsutredningar, skönlitteratur, mat- och naturbeskrivningar, alla förenade i åskådlig livfull skildring och sannfärdighet. Beträffande den sistnämnda dock med Strindberg som undantag, hans Nya vapen faller markant utanför ramen.

S. S.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Del V. Utg. av Stockholms stadsarkiv. Red. av FOLKE SLEMAN och GÖRAN SETTERKRANS. Stockholm 1959. 450 s. *1500-talets halländska tingböcker.* Utg. av ALBERT SANDKLEF. Institutet för västsvensk kulturforskning. Skrifter 5. Göteborg 1959. 157 s.

Stora Malma sockenstämmoprotokoll II. Utg. av HILDING HJELMBERG. Katrineholm 1959. 132 s.

Ett önskemål från alla kulturhistorikers sida har sedan länge varit en ökad publicering av äldre arkivmaterial och helst då en centralt organiserad och systematiskt upplagd sådan. Så länge någon dylik inte påbörjats hälsar man emellertid med tillfredsställelse varje lokalt utgiven samling av detta slag. Ovanstående tre boktitlar representera tre olika typer av sådana materialpublikationer.

Serien *Stockholms stads tänkeböcker*, den på lång sikt upplagda utgåvan av stadens samtliga tänkeböcker, behöver vid det här laget ingen närmare presentation. Man har nu hunnit fram till åren 1603—1604 och även kännarsrättsprotokollen från denna tid är som vanligt medtagna. Person-, yrkes-, ort- och sakregister avslutar som vanligt bandet. Sakregistret, nu som tidigare uppdelat i vissa huvudgrupper, har i denna sista serie blivit mera detaljerat med avseende på den för kulturhistorikern i allmänhet mest utnyttjade gruppen, nämligen Diverse notiser. Som exempel kan nämnas att under rubrikerna Husgeråd och Kläder förekommer alfabetiskt ordnade specifikationer samt att varje omnämnande av korsvirkesbyggnader är noterat.

Som ett avslutat helt har 1500-talets halländska tingböcker utgivits av Albert Sandklef. Det är de äldsta bevarade tingböckerna från detta landskap, fem tunna volymer i original, och de enda från 1500-talet som här publicerats. Fyra av dem är från Himle härad och av dessa börjar den äldsta 1573, den femte är från Fjäre och täcker tiden 1597—98. Utgåvan är försedd

med kommentar, namn- och sakregister. I inledningen omnämnes emellertid att arbetet med såväl kommentar som register avbröts, då penningmedel härför inte kunde erhållas och att det således föreligger ett ofullständigt sakregister. Enligt anmälares åsikt hade det då varit bättre att helt slopa detta sistnämnda, i all synnerhet som de ca 100 oktavsidor det rör sig om inte är alltför tidsödande att söka igenom. I varje fall borde förbehållet ha gjorts i direkt anslutning till registret och inte endast i inledningen, ty hur många läsa den av dem som endast söka en viss detalj. Att även arbetet med kommentarer avbröts är att beklaga, speciellt med tanke på utgivarens etnologiska aspekt på materialet. De halländska tingböckerna från den danska tiden finns samtliga på Rigsarkivet i Köpenhamn. De från 1600-talet bestå av tre volymer, betydligt omfångsrikare än de från 1500-talet. Även dessa skulle man gärna vilja se utgivna och försedda med utförliga kommentarer av etnologen och hallandsspecialisten Sandklef.

Stora Malma sockenstämmoprotokoll II utgivna av Hilding Hjelmberg är trots sifferbeteckningen den första utgåvan i en planerad serie. Den innehåller protokollen från 1728—1741, dvs. de äldsta bevarade från denna socken. Nu finns emellertid en nästan obruten följd protokoll från Stora Malma ända fram till dess sockenstämmorna upphörde på 1930-talet och avsikten är att, om nödiga medel kan anskaffas, fortsätta att utgiva dessa och dessutom lämna en sammanfattning och allmän kommentar, som då skulle inleda serien och alltså utgöra del I. Man kan bara hoppas att dessa planer kommer att kunna förverkligas då sådana protokoll utgöra en ytterst värdefull källa för forskningen i all synnerhet om de som här täcka ett par århundraden från samma socken. Den nu utkomna delen är försedd med en utförlig orienterande inledning (mähända onödigt med tanke på det planerade innehållet i del I?) och med populärt hållna förklarande noter. Något sakregister finns ej men denna brist blir det ju tillfälle att reparera i antingen första eller sista delen.

B. E—dt.

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>En bok om Svindersvik</i> av Andreas Lindblom m. fl.	9:—	<i>Lapsk kultur vid Stora Luleå:s källsjöar</i> av Ernst Manker	45:—
<i>Tapeter</i> av Ingemar Tunander	9:—	<i>Modedräkter 1600—1900</i> av Gunnel Hazelius-Berg	7:—
<i>Mälsåker — ett Tessinslott vid Mälaren</i> av Erik Andrén	9:50	<i>Orgelverken i Västerås stift</i> av Josef Sjögren	35:—
<i>Bastu och torkhus i Nordeuropa</i> av Ilmar Talve	48:—	<i>Vävskedsmakeri och hornslöjd</i> av Folke Svedenfors	7:—
<i>Julita klostets godspolitik</i> av Per Stensland	5:—	<i>Smycken i svensk ägo</i>	24:—
<i>Broderier</i> av Anna-Maja Nylén	5:—	<i>Skolseder från Skara</i> av Allan Nilsson	5:—
<i>Norrländskt sågverksliv</i> av Reinhold Olsson	10:—	<i>Staffordshirefigurer</i> av Rut Liedgren	10:—
<i>Spelkort</i> av John Bernström	7:—	<i>Leva i brukssamhälle</i> av Björn Hallerdt	12:—
<i>Bruks herrgårdar i Gästrikland</i> av Hans Beskow	45:—	<i>Urmakare i Sverige</i> av Elis Sidenblad	30:—
<i>Helgerum i Tjust</i> av Manne Hofrén	14:—	<i>Parkettläggarna</i> av Arvid Lundström	10:—
<i>Flaskor och glas</i> av Elisa Steenberg	9:—	<i>Ur och urverk</i> av Sten Lundwall ..	18:—
<i>Klockringningsleden i Sverige</i> av Nils-Arvid Bringéus	40:—	<i>Rokokomöbler</i> av Marshall Lagerquist	25:—
<i>Löfholmens Theatersällskap 1828—1830</i> av Arvid Bäckström	15:—	<i>Computus</i> av Nils Lithberg	12:—
<i>Dalmätningarna och deras förlagor</i> av Svante Svärdström	18:—	<i>Svenska herrgårdshem under 1700-talet</i> av Gösta Selling	50:—
<i>Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst</i> av Brynolf Hellner	20:—	<i>Kistor</i> av Gösta von Schoultz	4:—
<i>Slagan och andra tröskredskap</i> av Dag Trotzig	12:—	<i>Organisterna i Västerås stift</i> av Josef Sjögren	40:—
<i>Sledges and Wheeled Vehicles</i> av Gösta Berg	10:—	<i>Folkdräkter</i> av Anna-Maja Nylén ..	12:—
<i>Gångstigslandet</i> av Sigurd Dahlbäck	20:—	<i>Hallandsgårdar</i> av Albert Sandklef	28:—
<i>Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveri</i> av Ernst Fischer	36:—	<i>Folkligt dräktklick i Vingåker och Österåker</i> av Anna-Maja Nylén ..	16:—
		<i>Prästgårdsminnen</i> av Lars-Gabriel Andersson	10:—

C. VILH. JACOBOWSKY

GUSTAFSBERG,

Sveriges äldsta badort

Nordiska museets handlingar : 51

"Det har blivit en bred krönika, ty materialet har varit rikt. Boken bör över huvud taget vara en värdefull källskrift då det gäller den tidiga utvecklingen av svenskt badortsliv."

Borås Tidning

"Kärleksfull inlevelse och gedigen lärdom präglar i hög grad Jacobowskys verk, där svenskt badortsliv från gustaviansk tid till i dag kartlägges i detalj och där både den kultur- och den personhistoriskt intresserade har mycket att hämta."

Olof Byström i Dagens Nyheter

"Jacobowsky må emellertid hyllas för de förtjänster han vinnlägger sig om och äger: grundlighet i uppspårandet av källorna, var de än gömmer sig, saklighet i redogörelsen för den tekniska och ekonomiska utvecklingen, skrupulös noggrannhet i citat och källhänvisningar och vid utblick över vår person- och badortshistoriska litteratur. Hans hus är gediget murat."

Gustaf Näsström i Stockholms-Tidningen

"...bygger på ett 40-årigt studium av arkiv, tidningspress och resebeskrivningar, som han kunnat komplettera med egna ungdomsminnen och en ingående lokalkämedom."

Alf Åberg i Svenska Dagbladet

"Jacobowskys skildring av den gamla badortens öden är en för den kulturhistoriskt intresserade mycket rolig läsning: lite sirlig som den idyll den skildrar men också då och då maliciöst spirituell. Man får verkligen uppleva Gustafsberg, Nordeuropas äldsta kurort, från dess kungliga glansperiod — då lille kronprins Gustaf kom hit för att bada saltvattenbad i ett flytande lusthus vid stranden — från förlovningarnas förlovade land på 1830-talet till nedgångstiden med det 'tråkiga' Gustafsberg."

Uppsala Nya Tidning

"Bo Lagercrantz redogör för den särpräglade bebyggelsen, där man hittar åtskilliga lustiga ting. Också på Gustafsberg har 80-talets snickarglädje frodats. Marshall Lagerquist redogör för möbler och andra inventarier och man förvånas över att så mycket av det gamla bevarats så väl under alla åren."

Västmanlands Läns Tidning

N O R D I S K A M U S E E T

Pris häftad 30:—